

SZABÓ PÉTER

A 2. MAGYAR HADSEREG KISZÁLLÍTÁSA UKRAJNÁBA ÉS ELŐNYOMULÁSA A DONHOZ

(1942. április—augusztus)

A magyar királyi honvédség történetében a legnagyobb csapatszállításra — amely 822 darab 110 tengelyes szerelvényt vett igénybe — 1942 áprilisa és júliusa között került sor. Ettől az időponttól datálható második világháborús részvételünk egyik tragikus eseménysorozatának, a német követelésre a keleti hadszíntér 1942-es hadműveleténél bevetett 2. magyar hadsereg tevékenységének kezdete. Ez a magyar seregetest (9 könnyű és 1 páncélos hadosztály) csak egyike volt azoknak a hadműveleti magasabbegységeknek, melyek 1942 tavaszi és nyári hónapjaiban több száz kilométert megtéve kerültek ki a szovjet—német arcvonalra. Rajta kívül, az 1941-es harcokban kimerült német hadosztályok pótlására, még 20 német (ebből 17 kiszállítva), 8 román és 6 olasz hadosztály kiszállítását tervezte a német hadvezetés. A keleti hadszíntér szállítási nehézségei azonban — kevés vasútvonallal, állandó partizánveszély — nem tették lehetővé, hogy a nyári hadműveleteknél ezek kellő időben és teljes létszámban rendelkezésre álljanak. A német hadosztályok kiérkeztek, de a gyengébb harcerőt képviselő olasz, román és magyar magasabbegységek kiszállítása és előrevonása az arcvonalhoz elhúzódtott egészen augusztus végéig. Ennek magyarázata az volt, hogy a német hadvezetés a tervezett júniusi főtámadás kezdeti stádiumaiban csak kevés szövetséges seregetest részvételével számolt. Zömüket a feltételezett sikeres előrenyomulás következtében elérendő kb. 500 km hosszú doni arcvonalszakasz betöltésére szánták.¹ Fokozta még kiszállításuk és előrevonásuk elhúzódtását az is, hogy kevés gépjárművel rendelkeztek, így gyalogságuk csak lassan tudta követni a gyorsabban mozgó részeket.

1942 tavaszán a német hadvezetés előtt az a nehéz kérdés állt, hogyan folytassák tovább a Szovjetunió elleni háborút.

A szovjet ellentámadást csak 1942 februárjában sikerült felfogni, 200—250 km-rel hátrább az 1941 decemberi arcvonaltól. A német keleti hadászati csoportosításokon a teljes kimerültség és a fáradtság jelei mutatkoztak. 1942 március végén a 162 gyaloghadosztályából mindössze 8 volt támadó hadműveletre alkalmas, a többi csak korlátozottan, vagy egyáltalán nem.² A téli harcokban Németország 1941. november 1-től 1942. április 1-ig 900 000 embert (tehát 60 teljesen feltöltött hadosztálynyi erőt), 2340 harckocsit és 1900 löveget veszített.³

¹ *Adolf Heusinger*: Befehl im Widerstreit. Schicksalsstunden der deutschen Armee, 1923—1945. Tübingen, 1957. 180. o.

² *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*. Band II. (a továbbiakban: KTB OKW Bd. II.) (1. Januar 1942—31. Dezember 1942) Frankfurt am Main, 46. o.

³ *Carl Wagener*: Heeresgruppe Süd. Der Kampf im Süden der Ostfront 1941—45. Bad Nauheim, é.n. 117. o.

Halder vezérezredes, a német szárazföldi haderő vezérkarának főnöke 1942 elején azon a véleményen volt, hogy a szovjet fegyveres erő eddig mutatott erő kifejtése és az, hogy a német magasabbegységeket tavaszig ismét teljesen hadrakész állapotba kell hozni, arra kell hogy készítse Németországot:

- 1942-ben a védelemre fektesse a nagyobb hangsúlyt,
- ezt az időt saját ereje felfrissítésére használja fel, és
- adja át a kezdeményezést az ellenségnek, hogy az eméssze fel ebben a harcban az erejét.

Hitler ennek ellenére még az 1942-es év elején a szovjet—német arcvonal déli szakaszára összpontosított támadást határozott el, amit később rögzített is 41. számú hadműveleti parancsában. A támadási terv sikeres kivitelezése lehetővé tette volna a hadigazdaság szempontjából jelentős szén-, vasérc- és kőolajlelőhelyek birtoklását, valamint a Vörös Hadsereg jelentős erőinek megsemmisítését.⁴ Ennek azonban nagy volt az irrealitása.

A nyárra tervezett támadó hadműveletben a német Heeresgruppe Süd (Dél hadseregcsoport) részvételét határozta el a német hadvezetés. Ezt a hadseregcsoportot a már 1941 nyara óta kinnlévő 5 német (11., 17., 2., 6. tábori és 1. páncélos-) és 2 szövetséges (3. és 4. román) hadsereg kiegészítésével, a 4. német páncélos-hadseregnek a Heeresgruppe Mitte-től (Közép hadseregcsoporttól) való átcsoportosításával, valamint a 2. magyar és 8. olasz hadsereg odaszállításával szándékozták megerősíteni.

A támadás kezdetéig a Heeresgruppe Süd kinnlévő hadseregeihez a tervezett 20 német hadosztály helyett csak 17 (ebből 15 gyalog-, 2 páncélos-) részben újonnan felállított, részben a nyugati hadszíntérről átdobott magasabbegység érkezett ki.

A Wehrmacht főparancsnoksága megpróbálta megoldani a keleti arcvonal déli részén 1941 nyara óta harcban álló német hadosztályok személyi és anyagi feltöltését is, de ez csak részben sikerült. Különösen a harcokosik és a páncéltörő lövegek száma maradt el a rendszeresített állományétól. A másik két német hadseregcsoport (az Észak és a Közép) hadosztályainak feltöltésére nyilvánvalóan nem kerülhetett sor.

A Heeresgruppe Süd a 498. oldalon látható 1. számú táblázat szerinti *csak német* haderőt képviselte az 1942-es nyári hadművelet előtt.⁵

A német hadvezetés 1942-ben az előző évinél határozottabban követelte a „tengeley” szövetséges haderejének nagyobb arányú részvételét. Erre a lépésre azért kényszerült, mert saját erői nem tudták már a hosszú, keleti arcvonalat megbízhatóan tartani. Szükségből kellett a szövetséges országok gyengébb harcerőt képviselő hadseregeihez folyamodnia. A nyári német hadművelethez 24 szövetséges hadosztály érkezett ki a Heeresgruppe Süd által megszállt területre, így számuk a már 1941 nyara óta ott tartózkodókkal együtt (nem számítva a 2 gyalog- és az 1 lovas dandárt) az ősz folyamán 52-re emelkedett. (L. a 498. oldalon levő 2. számú táblázatot!)⁶

Az 1942-es német nyári támadás előkészületei (csapatok feltöltése, erőösszevonások stb.) már a téli hónapokban elkezdődtek. 1942. február 16-án a Wehrmacht szállításiügyi főnöke (Chef des Transportwesens) azt a feladatot kapta, hogy a vasúti területen tegye meg az előkészületeket a csapatok kiszállításához, felvonulásához.⁷ A Birodalmi Közlekedésügyi Minisztérium is viszonylag korán értesült a követelményekről:

⁴ H. A. Jacobsen: 1939—45. Der zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten. Darmstadt, 1961. 288. o.; Wagener i. m. 119. o.; Geschichte der 3. Panzer-Division. Berlin, 1967. 277. o.; v. Senger u. Etterlin: Die 24. Panzer-Division. 1939—1945. Neckargemünd, 1962. 70. o.

⁵ Burkhard Müller-Hillebrand: Das Heer 1933—1945. Bd. III. Frankfurt am Main, 1969. 60. o.

⁶ Deutschland im zweiten Weltkrieg. Bd. II. Berlin, 1976. 335. o.; Peter Gosztony: Hitlers Fremde Heere. Düsseldorf, Wien, 1976. 202., 213., 217. o.; KTB OKW BD II. 24., 27., 32. o.; Burkhard Müller-Hillebrand: i. m. 67—68. o.

⁷ Franz Halder: Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen der Chefs des Generalstabes des Heeres 1939—42. Bd. III. Stuttgart 1963., 1942. február 16.

1. sz. táblázat

	gyalog ho.	páncélos ho.	könnyű, biztosító ho.	gépesített ho.	hegyi- vadász ho.	összesen
1942 tavaszán kiérkezett	Új felállítású hadosztályok	9	2	—	—	11
	Nyugat-Európából átkerült feltöltött hadosztályok	6	—	—	—	6
1941 nyara óta kinnlévő	Keleti arcvonal mögött feltöltött hadosztályok	—	3	—	2	5
	Keleti arcvonalon feltöltött hadosztályok	12	5	3	5 (ebből 2 SS)	27
	Korlátozottan feltöltött hadosztályok	16	—	1	—	17
	Egyáltalában nem feltöltött hadosztályok	3	—	—	—	3
Összesen	46	10	4	7	2	69

2. sz. táblázat

	gyalog- ho.	páncélos ho.	gépesített ho.	biztosító, megszálló ho.	lovás ho.	hegyi- vadász ho.	összesen
Románia	15	1	—	1	6	4	27
Magyarország	9	1	—	3	—	—	13
Olaszország	5	—	1	1	—	3	10
Szlovákia	—	—	1	1	—	—	2
Összesen	29	2	2	6	6	7	52

— 41 hadosztály (német és szövetséges);
— és 20 000 tonnányi gépkocsikapacitás (Großkraftwagentransportraum) kiszállításáról a keleti arcvonalra.⁸

A nyári támadás előkészületeihez a Szovjetunió érintett körzeteiben kevés és csak korlátozott teljesítőképességű vasútvonal állt rendelkezésre. A német csapatok által elfoglalt szovjet terület közlekedése kezdetben — amíg az ott szokásos széles nyomtávú sínhálózatot az Európában általános nyomtávú méretekre át nem szerelték — úgyszólván csak teher- és személygépkocsiforgalomból állt. Azonban csak a meglévő vasútvonalak helyreállítását és üzembehelyezését lehetett megoldani, ettől a gyér vasúthálózat összképe nem változott meg.

A német területről induló szállítmányok összetorlódtak a lengyel—szovjet határra érkezve. A tervezett hadműveletek felvonulási területéhez, a szovjet—német arcvonal déli szakaszához (Rosztov és a Kaukázus felé) csak egy használható vasútvonal vezetett. Főleg észak—déli irányú, tehát Moszkva felőli vasútvonalak és műutak tartottak ebbe a térségbe. Ez az egyetlen vasútvonal az alábbi nagyobb városokat érintette: Lvov (Lemberg)—Vinnyica—Kijev—Dnyepropetrovszk... Donyecmedence.⁹ Kimondottan a német magasabbegységek és alegységek használták. A Kurszk környékére csoportosuló 2. magyar hadsereg kiszállítása csak kerülő úton történhetett, először lengyel és litván területek felé, majd le délnek.

Az 1942-es nyári támadás előkészületeinél figyelembe vették az előző nyári előretörés tapasztalatait. Most is számítani lehetett a szovjet csapatok hatásos kiűritési és megsemmisítési manővereire, valamint a partizánegységek aktív tevékenységére.

A vasútvonalak helyreállítására és a forgalom beindítására mozgósították a vasútépítő zászlóaljokat és a Totd-szervezet erőit. A vasúti forgalom beindításához a német hadvezetés nagymértékben igénybe vette a magyar vasútépítő zászlóaljakat is. A hídépítéshez szükséges, illetve egyéb műszaki anyagok arcvonalhoz közeli táborokba (Greibenka és Znamenka) szállítása is folyamatban volt. 1942. május 15-ig 5 tábori vasúti géposztályt (Feldeisenbahn-Maschinenabteilung) és 2 tábori vasúti műhelyosztályt állítottak fel. A rendelkezésre álló tábori vasúti parancsnokságokat teljes személyi létszámúra növelték. 1942 áprilisában a német Birodalmi Vasút 50 000 főt tartott készletben.¹⁰ A keleti arcvonal déli szakaszára 1942 áprilisától szeptemberéig végül 3717 (csapat- és anyagszállítási) szerelvényt indítottak el német területről.¹¹

A vasúti szerveken kívül a Heeresgruppe Süd területén 8—10 (német, olasz, román, szlovák és magyar) megszálló hadosztály működött — a megerősödő partizán-tevékenységek lokalizálására.

A 2. magyar hadsereg kiszállításának előzményei

A tavaszi és nyári német haderőcsoportosítási munkálatok része volt a 2. magyar hadsereg kiszállítása, majd alkalmazása.

Egyes kijelölt hadtest-, könnyű hadosztály- és egyéb parancsnokságok már 1942 február folyamán a Honvéd Vezérkar Főnöke és a Honvédelmi Minisztérium által kiadott M. tárgyú intézkedésekből értesültek arról, hogy csapataik tavasszal mozgósítani fognak és a 2. magyar hadsereg kötelékében a keleti arcvonalon alkalmazásra kerülnek.

⁸ Franz Halder: i. m. 1942. márc. 8.

⁹ KTB OKW Bd. II. 54. o.

Az egyes szovjet városneveknél a korabeli német és magyar iratokban szereplő elnevezéseket zárójelben közlöm.

¹⁰ Eugene Kreidler: Die Eisenbahnen im Machtbereich der Achsenmächte während des zweiten Weltkrieges. Göttingen, 1975. 135. o.

¹¹ Kreidler: i. m. 144. o.

Az alakulatok felszerelésének, fegyverzetének a kiegészítése, pótlása már februárban megkezdődött.

A szovjet terület szállítási nehézségei — vasútvonalhálózatának csekély teljesítőképessége, gyér volta, a nagy távolságok, mozdony- és kocsihány, a közlekedés gyorsaságát hátráltató sok rombolás, kedvezőtlen időjárási viszonyok stb. — miatt a német hadiforgalmi szervek nem közölték előre a magyar csapatok kiszállításának pontos időpontját, felvonulási útvonalát, kirakási körzeteit. A 2. magyar hadseregnek a Heeresgruppe Süd kötelékében való alkalmazása konkrétumairól szintén nem érkezett semmi információ a német hadvezetéstől.

Az 1942. március 17-én Budapestre látogató Weinknecht vezérkari ezredessel, a Heeresgruppe Süd hadtápfőnökével folytatott tárgyalásokon sem tudhatott meg lényegesen a magyar hadvezetés. A magyar seregtest anyagi ellátásával foglalkozó megbeszéléseken csupán a vasúti összekötő közegek felállításának terve és a német részről ígért nagyobb gépkocsiszállítás érintette a szállítási tárgykörét.¹²

1942 márciusának első napjaiban az alábbi „bizonytalan” értesítést kapták a mozgósításra kijelölt hadtestparancsnokságok a Honvéd Vezérkar Főnökétől: „A kivonuló 2. hadsereg kiszállítása előreláthatólag április 1-én kezdődik három ütemben:

1. lépcső: előcsapatok	
IV. hadtest	április 1.
2. lépcső: 2. hadsereg-parancsnokság	
VII. hadtest	május 1.
3. lépcső: III. hadtest	
hadseregek közvetlen alakulatok ¹³	június 15.

E rendelkezést még márciusban megváltoztatták. A III. hadtestnek és a hadsereg közvetlen erők zömének kiszállítását vették előre. Ezeknek ugyanis könnyebben és gyorsabban ment a területi kiegészítése, csak dunántúli magasabbegységeket és alegységeket kellett mozgósítaniuk.

A 2. magyar hadsereg kiszállításának végleges kezdési időpontjáról a magyar katonai vezetés — a német hadiforgalmi főnöktől befutott utasítások alapján — a 7/k osztályhoz¹⁴ beosztott, a Magyarországon átmenő német szállításokat ellenőrző von Roeder ezredestől értesült 1942. április 2-án. Az utasítás szerint három ütemben, három ún. szállítási lépcsőben kerül kiszállításra a 2. magyar hadsereg. Az első élszállítmányának április 13-án 12 órakor kell elhagynia Galántánál a magyar határt. Naponta csak 5 vagy 6 szerelvény kilépését engedélyezték magyar területről. „Útvonaluk: Galánta, Zsolna, Oderberg, Heydebreck, Bresztig és onnan csatlakozólag még 1000 km-es vasúti szállítás.” A második szállítási lépcső elindítását május 23-ában, a harmadikét június 16-ában határozták meg. A kirakási körzetekről, ugyanúgy mint a teljes szállítási útvonalról, nem adtak konkrét tájékoztatást. Külön intézkedtek az 1. páncélosadosztály kerekeken mozgó alakulatainak, valamint a gépkocsizó hadseregek közvetlen oszlopoknak kiszállításáról. Szállítási útvonalukat csak a lengyelországi Tarnówig adták meg. Eddig a városig kerekeken, vagy ha ez nehézségekbe ütközne, felmerült az is, hogy vasúton kell megoldani kiszállításukat. További felvonulási vonalukról azonban nem értesült a magyar vezérkar.¹⁵

Hitler még 1942 május végén is ragaszkodott a német fő hadművelet, az „Operation Blau” június 15-i megkezdéséhez.¹⁶ Ez az időpont azonban júniusban fokozato-

12 Hadtörténelmi Levéltár. Honvédelmi Minisztérium Elnöki (a továbbiakban: HL HM Eln.) 6/k. 1942/M 175.

13 HL 10. könnyű hadosztály parancsnokság (a továbbiakban: 10. k. ho. pság.) 1942/M 558.

14 7/k osztály = a Vezérkar Főnökének és a Honvédelmi Minisztériumnak egyaránt alárendelt, békében a vasúti közlekedés előkészítésével megbízott osztály.

15 HL Vezérkar Főnöke (a továbbiakban: VKF) Eln. 1942/4672.

16 KTB OKW Bd. II. 379. o.

san hátrább csúszott a május közepétől meginduló szovjet kezdeményezésű harkovi hadművelet,¹⁷ a csapatszállítások elhúzódása, valamint az esős időjárás miatt.¹⁸

A magyar seregetest számára kijelölt kiszállítási időpontok és a naponta a határon kiléptethető katonai szerelvények csekély száma nem tették lehetővé, hogy a német hadvezetés a teljes 2. magyar hadsereg részvételével számoljon a tervezett júniusi fő támadásnál.

Mivel a 2. magyar hadsereg alakulatait kiszállító szerelvények közül naponta az első szállítási lépcsőben 5—6, a másodikban és a harmadikban együttesen 10—13 szerelvény léphetett ki az országhatáron, a belföldi forgalomban kevésbé korlátozókat, inkább megszorításokat léptettek életbe.¹⁹ A Magyar Királyi Államvasutaknál a nagyobb rakományok (gabona, tüzelő- és építőanyagok, cukorrépa stb.) szállítása általában szeptember és február közötti hónapokra esett, így a 2. magyar hadsereg hadműveleti területre küldése viszonylag forgalommentes időszakban történt.

Magyarország vasúti parkja az 1940-ben megállapított statisztikai adatok alapján 51 859 tehervagonból (ebből 19 353 fedett, 30 683 nyitott, 1823 intézeti szolgálati kocsis), 5755 személyszállító vagonból, 2238 gőzmozdonyból és 102 más üzemű mozdonyból állt.²⁰ Feltehetően ez az állomány 1942-re tovább nőtt.

Megállapítható tehát, hogy nem a vasúti forgalmi eszközök egy részének hadiszállítás céljaira való és a lehetőségeket meghaladó átállítása miatt húzódtott el a 2. magyar hadsereg kiszállítása. A keleti hadszíntér vasúti helyzete volt az — gyér és ezért telített vasúthálózat, német csapatszállítások —, amely nem engedett gyorsabb tempót szállításuknál.

A német hadvezetés — amennyiben az eredeti terv szerint sikerül a csapatokat vasúti szállítással az arcvonal közelébe juttatni — feltehetően csak két hadtestnyi és néhány hadsereggközvetlen magyar erővel számolt. (Tehát az első és a második szállítási lépcső kikerkezésével.) A végül június 28-ára halasztott hadművelet kezdetére csak egy magyar hadtest és csekély hadsereg-, illetve hadtestközvetlen alakulat érkezett ki, mivel a kiszállítási menetrend sem úgy alakult, mint ahogy tervezték.

Április elején megkezdődtek a kiszállítás közvetlen előkészületei. A Magyarország területéről útbaindított katonai szállítmányok szerelvényeinek összeállítása a Központi Szállítási Vezetőség (a továbbiakban KSZV) feladata volt. Ezt a parancsnokságot a Magyar Királyi Államvasutaknál a mozgósítás elrendelésekor a 7/k osztály állította fel. Ez utóbbi vezetője ez időre a hadiforgalmi főnök szerepét töltötte be, és rendelkezett az ország összes közlekedési vállalatával (vasúttal, hajózással, autóbusz- és gépkocsiüzemekkel).

Miután a Vezérkar Főnöke 1. (hadműveleti) osztályának vezetője közölte a KSZV parancsnokságával, hogy milyen alakulatok kerülnek vasúti szállításra és hova, legalább 3 nap kellett ahhoz, hogy a szállítás meginduljon. A KSZV először feltérképezte, hogy az egyes alakulatok hol fognak berakodni, majd intézkedett a mozdony- és a kocsiállomány összevonására.

A csapatok bevagonírozása egy hadtesten, de még egy hadosztályon belül is több helyről történt. A szétszórt kihelyezések, a pályaudvarok telítettsége és különféle minősége miatt került erre sor. Ez utóbbi miatt azért, mert például a páncélos járművek berakásához homlokrakodóra volt szükség és csak a fővárosi pályaudvarok rendelkeztek ezekkel.

17 Harkovi hadművelet: A Vörös Hadsereg 1942. május 12-én kezdődött támadása csupán kisebb területekért és Harkov elfoglalásáért indult. A szovjet hadművelet (15 hadosztály, 140 harcokcsi) eleinte sikerrel járt, északról és délről előrenyomulva már Harkovot és Poltavát is megközelítették. A németek azonban bevetették tartalék erőiket és így május 16-án a szovjet támadás összeomlott. Az ellentámadás az előretörő szovjet magasabbegységeket elvágta és bekerítette. A körülzárt részek felszámolása mind Izjumtól K-re, mind Harkovtól K-re elhúzódtott június közepéig. Három szovjet seregetest semmisült meg, a hadifoglyok száma pedig meghaladta a 200 ezret. *Rónki György*: A második világháború története. 2. kiadás. Budapest, 1976. 168—169. o.

18 KTB OKW Bd. II. 396., 408., 410., 445. o.

19 *Vasúti és Közlekedési Közlemény*, 1942. április 30., 35. szám.

20 *Magyar Statisztikai Közlemények*, 116. kötet. Magyarország vasútainak állapota az 1940. évben.

A 2. magyar hadsereg kiszállításhoz felhasznált szerelvény- és vagonállomány

A 2. magyar HDS. szállítási lépcsői	Felhasznált tehervagonok száma	Felhasznált személyszállító vagonok száma	Felhasznált szerelvények száma
1. (1942. IV. 11—V. 25.)			293 és egy félig telt Orjol és Kurszk térségébe
	kb. 11 000	kb. 600—700	
Az 1. pc. ho. és HDS.-közvetlen gépkocsioszlopok kiszáll. első üteme = 1942. IV. 28—V. 1.)			21 és egy félig telt Rzeszówig
Az összetorlódott II. és III. lépcső (1942. V. 28—VII. 27.)			377 és egy félig telt Gomel ill. Kurszk térségébe
	Kb. 13 000	Kb. 800—900	
Az 1. pc. ho. és HDS. – közvetlen gépkocsioszlopok kiszállításának második üteme (1942. VI. 10—VII. 16.)			93 és egy félig telt Rzeszówig

Ezekhez jött még a seregtest anyagi (pl. lőszer), felszerelési cikkeit szállító 36 szerelvény (kb. 2000 felhasznált tehervagon), amelyeket befűztek az egyes szállítási lépcsők szállítmányába.

Megjegyzések:

A teher- és személyszállító vagonok adatainak kiszámításánál figyelembe kellett venni, hogy

- A szerelvények kirakodásuk után visszatértek (üresen) és újból fel lehetett használni őket.
- A hadművelési területen kirakodó szerelvények kb. 16—22 nap alatt fordultak meg, a Rzeszówban kirakodók 4 nap alatt.
- Az első szállítási lépcső elindítása a hadművelési területre 34 napot (IV. 11—V. 15.), az összetorlódott másodikiké és harmadiké 54 napot (V. 28—VII. 20.) vett igénybe.
- Egy magyar katonai szerelvény 110 tengelyes volt, ez 55 vagonjt jelentett.
- A határon naponta csak kevés szerelvény léphetett ki és az egyes szállítási lépcsők útvonala különbözőképpen alakult a szovjet területen.

A KSZV az összes vasúti szállítással kapcsolatos információ birtokában, mely kiegészült a kiszállítandó csapatoktól előre bekért hadrendi, személyi és felszerelési adatokkal, elkészítette a szállítási intézkedést, tervet. Ez tartalmazta:

- melyik (belföldi) vasútvonalon futnak majd az egyes szerelvények;
- milyen lesz az egyes szerelvények összetétele;
- milyen sorrendben és mikor kerülnek kiszállításra az alakulatok hadtesten és hadosztályon belül stb.

Mindezt közölték aztán azokkal a vonalparancsnokságokkal, amelyek területén az egyes csapatok bevonóiróztak.

1942-ben a keleti hadművelési területre irányított katonai szállítmányokkal kapcsolatban a korlátozott vasúti szállításra való tekintettel az OKW (Oberkommando der Wehrmacht = Wehrmacht főparancsnokság) különböző megszigorításokat rendelt el. Ezek az oda kikerkező magyar katonai szállítmányokra is vonatkoztak.

Ezen korlátozások szerint az országból a hadművelési területre kilépő katonavonatoknak a mozdony és a szerkocsi nélkül 520 m hosszúaknak és 110 tengelyeseknek kellett lenniök. Ez 55 kocsiból álló szerelvényt jelentett. Ezeket a szabvány szerelvényeket a németek saját alakulataik személyi és anyagi állapotára méretezték. Egy német gyalogzászlóalj szállítását oldották meg egy ilyen szerelvényvel. Mivel a magyar alakulatoknak más volt a személyi és fegyverzeti, felszerelésbeli összetétele, gyakran meg kellett osztani hadrendi kötelékeiket.

A magyar könnyű hadosztály szállításához általában 50, ezzel szemben egy német gyaloghadosztály szállításához kb. 65 ilyen szerelvény szükségeltetett.²¹

A vasúti kocsikat a német katonai vasúti hatóságokkal történt megállapodás alapján az alábbiak szerint kellett „gazdaságosan” kihasználni:

- a) vezérőrnagyoknak és annál magasabb rendfokozatban lévőknek egy egész fülke (B kocsi),
- b) rendszeresített tiszti helyen beosztottnak fekvőhely járt (C kocsi).
- c) G legénységi kocsinként (8—8 paddal, szükség szerint kályhával is ellátva) 36 embert
- d) G lószállító kocsinként 6 lovat,
- e) I kocsinként 2 db országos járművet (szekeret) vagy 2 db 380 cm-nél rövidebb személygépkocsit, 2 motorkerékpárt, vagy 1 tehergépkocsit, vagy pótkocsit, vagy légvédelmi ágyút stb. kellett berakni.²²

Egy magyar katonai szerelvény felépítése a következőképpen nézett ki. A szerelvényt egy mozdony húzta, de néha hátulra is kapcsoltak még egyet.²³ Az ország határán túl a magyar mozdonyokat kicserélték németre, mivel az előbbieket csak 30 km/órás, az utóbbiak viszont 40—45 km/órás átlagsebességet tudtak elérni. A mozdonyok elé kövekkel megrakott tehervagonokat kapcsoltak. Ha a partizánok a sínekre robbanóanyagokat helyeztek el, akkor először ezek, az ún. robbanó vagonok repültek a levegőbe. A mozdony után:

- a tiszti (2—3 db),
- a legénységi (10—15 db),
- a lovakat szállító (10 db) kocsikat kapcsolták,
- majd a gép-, harc- (páncélosadosztálynál), illetve az országos járműveket (szekereket) szállító, zömmel lapos, vagy kis oldalfallal ellátott és ponyvával letakart vagonok (8—10 db) következtek.

Összehasonlításképpen egy nem gépesített (a) és egy gépesített (b) német gyalogzászlóalj vonata a következő vagonokból állt:

a) mozdony

- 1 db 2. osztályú utazókocsi
- 1 db 3. osztályú utazókocsi
- 1 db 2. vagy 3. osztályú utazókocsi
- 13 db legénységi kocsi
- 2 db légvédelmi kocsi
- 12 db lószállító kocsi
- 9 db kis oldalfallal ellátott, járművek szállítására alkalmas kocsi (Rungenwagen)
- 14 db pórkocsi.

Összesen: 53 db kocsi. Hossza a mozdony nélkül 521 m.

b) mozdony

- 1 db 2. osztályú utazókocsi
- 1 db 2. vagy 3. osztályú utazókocsi
- 4 db 3. osztályú utazókocsi
- 2 db legénységi kocsi
- 1 db légvédelmi kocsi

21 HL VKF Eln. I.a. Szám nélküli iratok.. Napi helyzetjelentések (a továbbiakban: szn. i. NHJ.) 1942. V. 16. 1448. o.; *Kreidler*: i. m. 301. o. Egy német páncélos hadosztály szállításához közel 100, egy SS-alakulat (adosztály) szállításához pedig — amely mind személyi, mind harceszközök szempontjából a legjelentősebb erőt képviselte a német hadseregben — közel 120 szerelvény szükségeltetett.

22 HL 10. k. ho. pság 1942/M/853.

23 HL Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye (a továbbiakban: Tgy.) 2842. *Kovács Károly*: Visszaemlékezés az 1942/43-as Don menti harctéri eseményekre. (kézirat) 4. o.

19 db kis oldalfalú, járműszállító kocsi (Rungenwagen)

21 db pórekocsi.

Összesen: 49 db kocsi. Hossza a mozdony nélkül 525 m.²⁴

Mivel a németeknek különböző rakodóterű vagonjaik voltak, egy német szerelvény kirakodása nem tartott egy óránál hosszabb ideig. A magyar szerelvények kirakodása ezzel szemben 3—4 órába is beletellett.

A hadművelleti területen való utazás alatt a vagonokban harcészültségbe kellett helyezni a tűzgépeket. Gyakori partizán-, vagy légitámadásoknak voltak ugyanis kitéve ezek a szerelvények. Általában a vagonokat alakították át úgy — leszerelték az oldalukat —, hogy az egyes lövegeket (főleg a légvédelmi gépágyúkat) használni lehessen a szállítás alatt. A kis létszámú kísérő személyzet általában nem változott a szállítás alatt. Tehát a 2. magyar hadseregnél ez végig magyar volt. Pisztollyal, állványos golyószóróval és puskával szerelték fel őket.²⁵ A géppisztollyal, gyakran aknavetővel támadó partizáncsoportok ellen ez elégtelennek bizonyult.²⁶

A KSZV által összeállított, az alakulatok hadrendjét néha nem követő szabványvonatok közül a 2. magyar hadsereg nem gépkocsizó magasabbegységeit szállítók Galántánál, a gépkocsizókat szállítók Kassánál léptek ki Magyarország határán. A határkilépés idejét az egyes szállítmányoknál az OKW illetékes szervei határozták meg, ahogy az egész határontúli szállításhoz az ő (hadművelési, ellátási) intézkedéseik voltak a mérvadóak.²⁷

1942 április közepére a hadművelési terület szállítójárműveinek és a kirakókörzetben az alábbi magyar katonai közlekedési és egyéb hatóságok — összeköttetésben a német hatóságokkal — álltak a 2. magyar hadsereg rendelkezésére:

a) *a Vezérkar Főnökének összekötő tisztje*

Avar István vezérkari százados, Lvov (Lemberg).

Összeköttetés tartott a lvovi (lembergi) 365. főparancsnokság útján.

b) *a magyar Nyugati Megszálló Csoport parancsnoksága*

Sziklay György vezérőrnagy, Proszkurov.

Összeköttetés tartott a Befehlshaber Ukraine (Ukrajna parancsnoka) útján.

c) *a magyar Keleti Megszálló Csoport parancsnoksága*

Olgyay Károly altábornagy, Kijev.

Összeköttetés tartott a Befehlshaber Rückwärtiges Heeres Gebiet (hátszágai területi parancsnok) útján.

d) *a 2. magyar hadsereg szállításszabályozó vezérkari tiszti törzse*

Kovács Gyula vezérkari ezredes, a 2. magyar hadseregparancsnokság megérkezéséig.

e) *magyar anyagi törzs*

Csatai Aladár vezérkari alezredes. Álláspontja a német Oberkommando des Heeres General Quartiermeister Befehlstelle Süd (Szarazföldi Haderőfőparancsnokság Déli Parancsnokságának főszállásmestere) mellett Poltaván.

f) *magyar összekötő törzs*

Siegler Endre vezérkari őrnagy. Álláspontja a Heeresgruppe Süd-ön (Dél hadseregcsoport-parancsnokságon) Poltaván.

g) *105. gépkocsizó vonatcsoport parancsnokság*, mint a 2. magyar hadsereg közvetlen részeinek és a páncélos hadosztály kerekesei részének hadművelési irányító törzse. Avar István vezérkari századosnak alárendelve. Tarnów, vagy Rzeszów.²⁸

²⁴ Kreidler: i. m. 301. o.

²⁵ HL HM. Eln. 3/a. 1942/39886.

²⁶ Uo. Eln. 3/c 1942/31200.

²⁷ HL 10. k. ho. pság 1942/M/853., 1942/kt./116.

²⁸ Uo. 1942/M/861.

A 2. magyar hadsereg kiszállítása és Kurszk körzetébe csoportosítása

A 2. magyar hadsereg kiszállításának kezdetét 1942. április 11-re tehetjük, mikor a hadseregparancsnokság vasúti összekötő tiszti törzsét szállító szerelvény Galántánál elhagyta a határt.²⁹

Ezt követően elindultak a hadsereg első szállítási lépcsőjének szerelvényei. Ebben az első lépcsőben kerültek kiszállításra: a III. hadtest törzse és közvetlen alakulatai, a hadtest 7., 6. és 9. könnyű hadosztálya, a 2. magyar hadseregparancsnokság, a hadseregközvetlenek közül elsősorban a vonat-, légvédelmi és híradócsapatok (többek között a 101/1. hírzászlóalj, a 53. hírzászlóalj, a 109. sz. ellátóoszlop, a 103. rohamcsónak század, a 101. légvédelmi tüzérosztály, a 102. fővezérségi gépvontatású sütőoszlop stb.), az 1. repülőcsoport közvetlenei (1. repülő hírszázad, 1. repülő árkászszázad, 1. repülő szeroszlop.) és a IV. hadtestközvetlen alakulatok.

A felsorolt magasabbegységek és alegységek mozgósítása március első hetében történt.³⁰ Rövid 3—4 hetes kiképzés eredményeképpen kellett a csapatoknak harc-készültségi fokukat elérni április hónap elejére. Ez idő alatt a lőszerhiány és a fegyverek kímélése miatt nagyobb összekovácsoló harcgyakorlatra nem került sor.

Az egyes alakulatok kiszállításának sorrendje általában a következőképpen alakult. Először az ún. szállítási kirakó kirendeltség (szállításszabályozó törzs) indult el egy vezérkari tiszttel parancsnoksága alatt. Minden hadtest és könnyű hadosztály rendelkezett egy ilyen törzsszel, ezek voltak a kirakás közvetlen irányítói. A hadtesten és a könnyű hadosztályon belül az élszállítmányokba a légvédelmet, híradást és élelmezést ellátó, valamint a kirakási körzet biztosításáért felelős alakulatok soroltattak be. Ezeket követték aztán a többi magasabbegységek és alegységek.

Az első szállítási lépcső zömét jelentő III. hadtest április 9-én kapott utasítást a KSZV-től, hogy alakulatainak vasúti szállítása április 12-étől kezdetét veszi. A szállítmányok sorrendjét azonban csak április 10-én adták meg. Az élszállítmányt a III. hadtestparancsnokság törzse és könnyű hadosztályainak szállításszabályozó törzsei alkották. Biztosításukra a III. légvédelmi tüzérosztály egyik ütege is kiszállításra került. Április 12-én éjfél előtt indult el a fenti alakulatokkal az első két szerelvény Szombathelyről.³¹ Április 13-ától a III. hadtestközvetlen és vonatalakulatai követték ezeket.³² Pár napos szállítási szünet után április 17-étől az alábbi magasabbegységeket szállító szerelvények indultak el rendeltetési helyükre:

- hadseregközvetlen alakulatok;
- Budapestről a hadseregparancsnokság szűkebb törzse, Kovács Gyula vezérkari ezredes parancsnoksága alatt;
- Komárom vidékéről a 6. könnyű hadosztály;
- Sopron környékéről a 7. könnyű hadosztály.³³

Végül a IV. hadtestközvetlen alakulatok április 29-től, a Nagykanizsa környékéről induló 9. könnyű hadosztály alakulatainak zöme pedig május 1-től kezdte meg kivonulását.³⁴

Az első lépcsőben kiszállított magasabbegységek általában a következő útvonalon értek ki a keleti arcvonal mögé: Komárom—Érsekújvár—Galánta—Trencsén (Trenčín)—Zsolna (Zilina)—Jablonkai hágó—Katowice—Kielce—Radom—Deblin—Lu-

29 HL VKF Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. IV. 11. 1302. o.

30 HL HM Eln. 1.a. 1942./13206

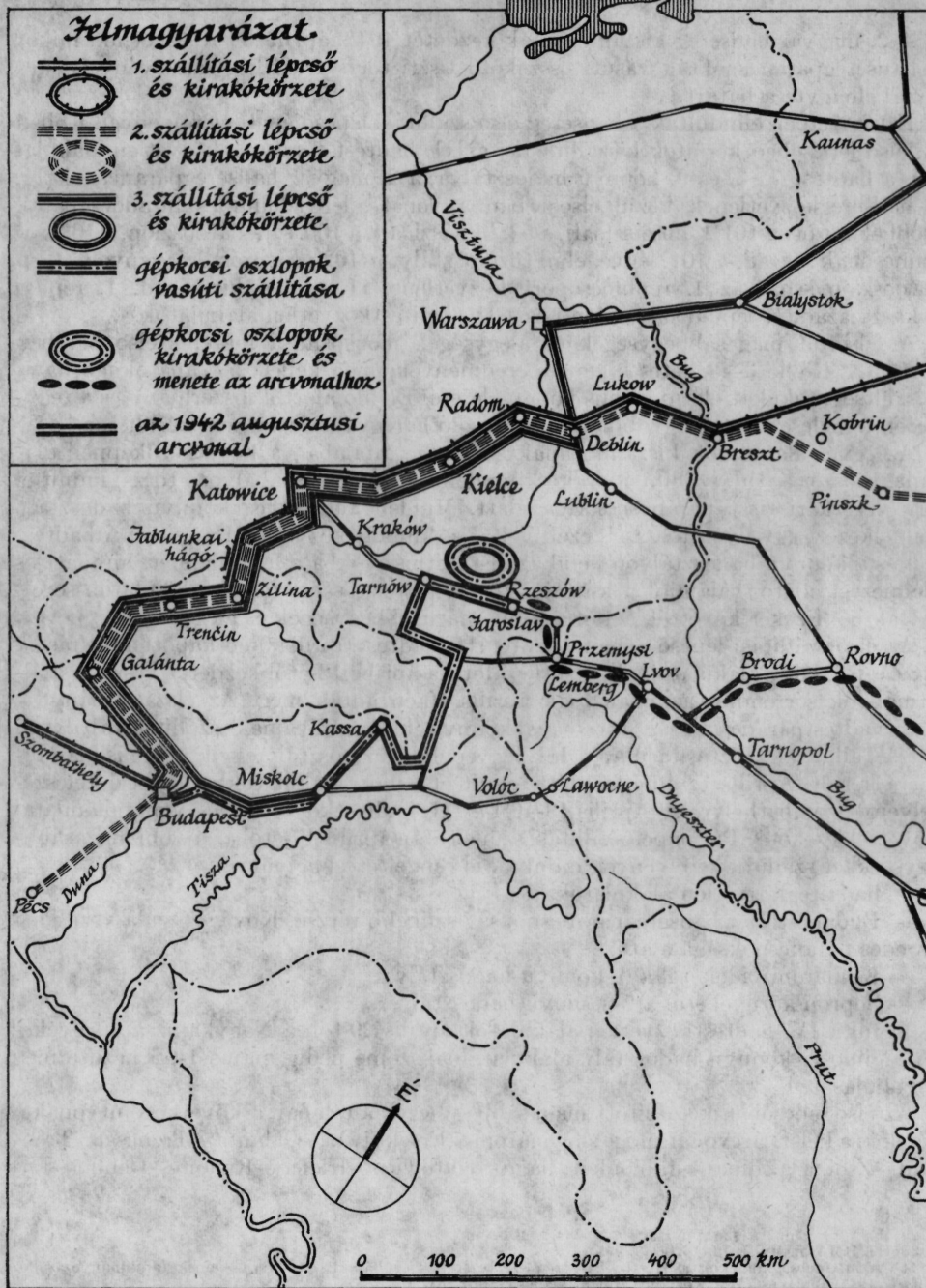
31 *Osima János*: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938—1945) Budapest, HM Központi Irattár kiadása, 1961. 157. o.

32 HL. 2. hds. 16. fasc. Korotnoki Amadé alez., a III. hírzászlóalj parancsnokának harcjelentése.

33 HL HM Ált. 3/b. 1942/447122.; HL HM Eln. 6/k. 1942/50270.; HL 2. hds. 23. fasc. *Nemeskéri Kiss Miklós* zászlós: Napló az orosz harctérről, 9. o.; HL HM Eln. 3/b. 1942/22902.; *Új Komárommegyei Hírlap*, 1942. április 18.; *Új Sopronvármegye*, 1942. június 6.

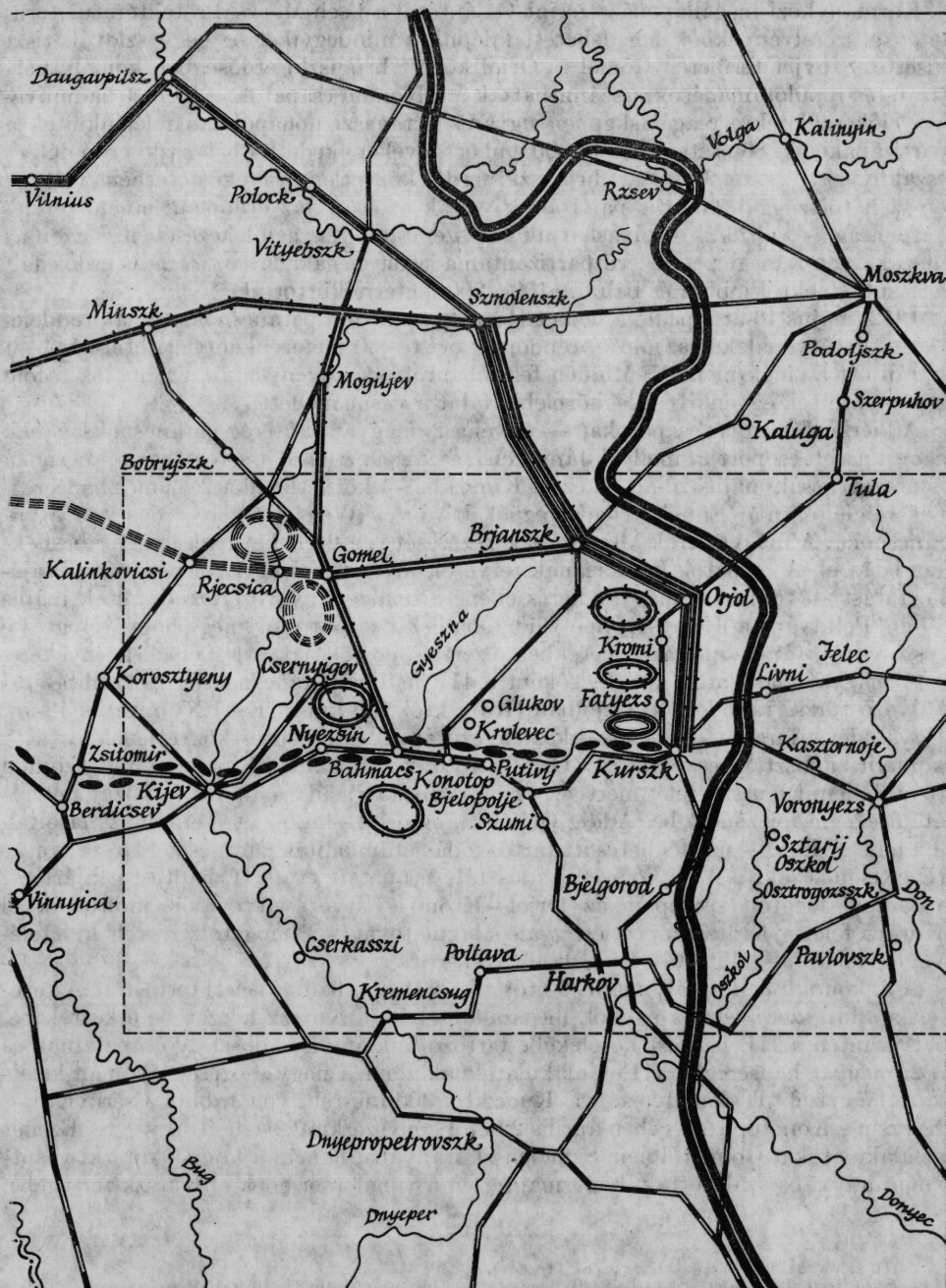
34 HL HM Ált. 3/b. 1942/460028.; *Zalai Magyar Hírek*, 1942. május 2.; *Muraköz*, 1943. június 11.

A 2. MAGYAR HADSEREG KISZÁLLÍTÁ

(A Felmagyarázatban az utolsó előtt sorban helyesen májusi a téves augusztusi helyett. — A Szerk.)

SÁNAK ÚTVONALAI, 1942 április - július

ków—Breszt—Minszk—Szmolenszk—Gomel—Brjanszk—Orjol.³⁵ 8 napig tartott a szállításuk.

Kormányközi megállapodás szerint Galántától a Cseh-Morva Protektorátus területén a szerelvényekből nem lehetett kilépni, s mindegyiket egy-egy szlovák tiszta kísérte. Szovjet területen Gomel és Orjol között brjanszki erdőségben komoly partizán- és repülőátadásokra számíhattak a felvonuló csapatok. A német hadművelési előkészületekre reagálásképpen ugyanis a tavaszi hónapokban felélénkültek a partizánakciók. 86 osztag (kb. 14 600 ember) tevékenykedett a brjanszki erdő déli és északnyugati részén.³⁶ A „...brjanszki erdő közvetlen összeköttetésben volt az orosz hátsószággal. Nem is partizánok voltak azok ott az erdőben, hanem rendes katonaság — véltük.” — olvashatjuk egy szemtanú visszaemlékezésében.³⁷ Ezen az útszakaszon a meglepetésszerű partizánátadások megakadályozására az erdők fáit a vasúti sínektől jobbra és balra is 100—200 méterre kiirtották.³⁸

1942. május 16-ától pedig a német Heeresgruppe Süd parancsnokságának rendelkezése a vasútvonalakat az ukrán rendőrség őrizte (50 méterenként felállítottak 1—1 ukrán őrt a sínek mellé!)³⁹ Minden felrobbantott szerelvény után a németek a föld színével tették egyenlővé a legközelebbi falut a vasút mellett.

A kikerkező magyar csapatokat — mivel a 2. magyar hadsereg parancsnokságának azon tágabb csoportja, mellyel Jány Gusztáv vezérezredes, a seregtest parancsnoka is utazott, csak május 20-án érkezett Kurszkba — közvetlenül a 2. német hadseregnek rendelték alá. Ennek a hadseregnek báró von Weichs vezérezredes volt a parancsnoka. A magyar erők kirakásának vezetését is a 2. német hadseregpáncsnokság látta el. A csapatok kirakásának tervéről, jövődő feladatairól nem adtak tájékoztatást — többszöri magyar kérdés ellenére sem.⁴⁰ Jány vezérezredes csak május 17-én Poltaván, a Heeresgruppe Süd főhadiszállásán tudta meg, hogy seregteste részt vesz a támadó hadműveletekben, ezért csoportosítják azt Kurszk környékére.

A magyar alakulatok közül elsőként a III. hadtestparancsnokság és szállításszabályozó törzse rakodott ki Orjolban (Kurszktól 150 km-re É—ÉNy) április 18-án. Ugyanide a kirakó állomásra érkeztek ezután a III. hadtestközvetlenek és a 7. könnyű hadosztály csapatai. Az Orjolban kirakott alakulatok nem tudtak azonnal továbbmenni Kurszk felé, mert az orjol—kurszki vasútvonal, illetve közút helyreállítása nem fejeződött be. Addig Orjolban, az orjol—kromi út mentén szállásolták el ezeket.⁴¹ Egy — másfél hetes itt tartózkodás után kaptak parancsot Kurszk körzetébe településükre. A 7. könnyű hadosztály csapatait és a III. hadtest gépjármű-, valamint fogatolt oszlopait az Orjol—Kromi—Fatyezs útvonalon indították el Kurszk felé, a hadtestközvetlen gyalogalakulatokat — a fogatolt részek kivételével — vasúton szállították Kurszk környékére.⁴²

A 9. könnyű hadosztály május 5-étől rakodott ki a hadművelési területen. Az ezeket szállító szerelvények egyből, megszakítás nélkül Kurszk körzetébe érkeztek be.

A szintén a III. hadtest kötelékébe tartozó 6. könnyű hadosztály csapatainak és a 2. magyar hadsereggközvetlen alakulatoknak zöme a nagy esőzések nyomán keletkezett árvizektől akadályoztatva Kurszktól 300 km-rel nyugatabbra Csernyigov—Nyezsín—Konotop térségében április 22-étől kényszerkirakást hajtott végre. Ezeket az alakulatokat Gomeltől nem Szmolenszk irányába, hanem a kijev—kurszki vasútvonal irányába szállították, hogy majd ezen a vonalon érjenek el Kurszk térségébe.

35 HL 2. hds. 23. fasc. *Nemeskürri zls.*: i. m. 11—24. o.

36 *Erich Hesse*: Der sowjet—russische Partisanenkrieg 1941 bis 1944. Göttingen, 1959. 170. o.

37 HL Tgy. 2804. dr. *Vámosy József*: Emlékeim a 2. magyar hadseregről (kézirat) 5. o.

38 HL Tgy. 2889. *Kadosa Árpád*: A Don kanyarig és vissza. (kézirat) 3. o.

39 HL VKF Eln. 1. a. szn. i. NHJ. 1942. V. 17. 1450. o.

40 HL 2. hds. 5. fasc. 8. sz. naplómelléklet.

41 Uo. 1. sz. naplómelléklet.

42 *Csima*: i. m. 158. o.

A fenti magasabbegységek első két szállítmánya még az eredeti irányítási céljára, Lgovba (Kurszktól K-re 80 km-rel) be tudott futni.⁴³

A kényszerkirakásra ítélt alakulatok elszállásolásának közelében, Szeregyina Buda környékén állomásozó 102. magyar megszálló hadosztályt április 28-án erős partizánegység támadta meg. A Heeresgruppe Süd parancsnoksága — a magyar Keleti Megszálló Csoport parancsnokának javaslatára is — utasította a 6. könnyű hadosztályt, hogy vegyen részt a partizánok elleni harcban. A könnyű hadosztály a német 580. Korück⁴⁴ alárendeltségébe lépett és május 1-étől egy ezrede és 3 ütege a partizánegységek által megszállt területek felé indult.⁴⁵

Az első szállítási lépcsőben utolsóként kiérkező IV. hadtestközvetlen alakulatoknak május 8-ától 21-éig tartott a kirakodása Putyivl és Burin környékén — a tervezett kirakási helytől 60—80 km-rel nyugatabbra.⁴⁶

A III. hadtest május elején Kurszktól NY-ra gyülekező 7. és 9. könnyű hadosztályára a Heeresgruppe Süd intézkedése szerint a XLVIII. német páncéloshadtest (2. német hadsereg) két hadosztályának felváltása várt.⁴⁷ A Kurszktól K-re, 60 km-re húzódnó kb. 40 km-es védelmi vonalat kellett átvenniük. Május 3-án kezdődtek meg a tárgyalások a III. hadtest és a felváltandó német hadosztályok parancsnokságai között. A megállapodás értelmében a 7. könnyű hadosztálynak a német 88. Gollwitzer gyalog-, a 9. könnyű hadosztálynak pedig a német 16. gépesített hadosztályt, kellett felváltania.⁴⁸ A felváltások befejezését 1942. május 25-re kellett végrehajtani.⁴⁹ A fent említett német magasabbegységeket a Heeresgruppe Süd hátravonta az arcvonal mögé, feltöltés és felfrissítés céljából.

A 6. könnyű hadosztálynak június elejére kellett a III. hadtest másik két könnyű hadosztálya mellé felsorakoznia, addig a partizáncsoportok ellen volt bevetve. A Gomel—Konotop—Vorozsba—Lgov—Kurszk vasútvonaltól északra, a brjanszki erdő területén felbukkanó kisebb-nagyobb partizánegységek állandó veszélyt jelentettek a felvonuló német és magyar alakulatoknak. A hadtestétől elszakított 6. könnyű hadosztály feladata az volt, hogy a 2. német hadsereg alárendeltségében, az 580. Korück közvetlen utasítására, kirakó helyétől Kurszk felé fésülje át a területet. A könnyű hadosztály június 12-ére rendkívül kimerülten került ki a Kurszk előtti védelmi állásokba. A partizáncsoportokkal vívott harcban, május 13—31. között 90 halottat, 314 sebesültet és 32 eltűntet jelentett a könnyű hadosztály parancsnoksága.⁵⁰ A napi előírt 30—35 km-es gyalogmenetek, amelyek a rossz útviszonyok és a partizánerők elhelyezkedése miatt általában 50—60 km-re is megnöttek, nagyon megviselték a személyi állományt. Az 580. Korück utánszállító eszközt nem adott, így kb. 80—100 km-re is megnövekedtek a könnyű hadosztály utánszállítási vonalai.⁵¹ Ezenkívül a 6. könnyű hadosztályt soha nem egyszerre vetették harcba, egyes részek a zömtől mindig elszakítva kerültek alkalmazásra.⁵²

Hasonló sors érte a IV. hadtest utánszállóalját és egyéb hadtestközvetlen alegységeit (IV. vegyiharc század, IV. gázmentesítő század stb.) is, melyeknek május 14-én Vorozsba helyett Putyivlban kellett kirakodniuk. A község ellen, néhány nappal később, egy nehézfegyverekkel felszerelt partizánegység intézett támadást. „Senkitől nem kaptam arra tájékoztatást, hogy Putyivl és környéke erősen partizánveszélyes terület ... hogy a vasútvonal német szállítás szempontjából mennyire fontos és hogy a biztosításban nekünk is részt kell venni.” — olvashatjuk Kocsis László

43 HL VKF Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. IV. 20. 1381. o.

44 Korück = Kommando des rückwärtigen Gebietes (háttországi területparancsnokság).

45 HL VKF. Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. V. 2. 1405. o.

46 HL 2. hds. 5. fasc. 8/a. sz. naplómelléklet.

47 Uo. 7. sz. naplómelléklet.

48 Uo. 9. sz. naplómelléklet; HL 2. hds. 23. fasc. *Nemeskéri* zls.: i. m. 34—36. o.

49 Uo. 9. sz. naplómelléklet.

50 Uo. 23. fasc.; *Nemeskéri* zls.: i. m. 51. o.

51 Uo. 5. fasc. 28. sz. naplómelléklet.

52 HL VKF. Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. V. 16. és 1942. V. 23., 1426. ill. 1475. o.

vezérkari alezredesnek, a IV. hadtest szállításszabályozó vezérkari tisztjének jelentésében, aki a fenti, komolyabb harcra nem hivatott alegységek felett parancsnokolt.⁵³ A zászlóaljat csak június 8-án váltotta fel a 48/1. magyar megszálló zászlóalj (108. könnyű hadosztály) és addig a május 23—26. között tartó súlyos harcokban 73 halottat, 80 sebesültet és 32 eltűntet veszített.⁵⁴

A IV. hadtest többi közvetlen alakulata közül először a IV. légvédelmi tüzerosztály (június 3.), majd a 24/II. fogatolt közepes tarackos tüzerosztály (június 5.) és végül a IV. gépvontatású közepes tarackos tüzerosztály (június közepén) érkezett ki Kurszk környékére.⁵⁵ A IV. hadtestnek partizánok ellen bevetett utászcsapatai csak június második felében értek ki.

A Csernyigov—Nyezsín környékén kirakott hadseregek közvetlen (főleg légvédelmi és utász-) alakulatok gyalogmenetben, a 387. német gyaloghadosztály utolsó menetlépcsőjeként jutottak el a Kurszkhöz közeli Rilszk—Koroveno térségébe.⁵⁶

A június 28-ára halasztott német támadás kezdetére a Kurszktól K-re, 60 km-re levő arcvonalon végül az alábbi fontosabb magyar erők álltak a Heeresgruppe Süd rendelkezésére:

- III. hadtestközvetlenek,
- 6., 7., 9. könnyű hadosztályok,
- IV. hadtestközvetlenek,
- 101. légvédelmi tüzerosztály,
- 52. és 53. hírvászlóalj, valamint a 101. lángszórós század,
- az 1. repülőcsoport zöme.

Mivel a 2. magyar hadsereg harmadik szállítási lépcsőben kikerkező alakulatait közvetlenül Kurszk környékén rakták ki, bevethető volt a június végén kezdődő támadásnál a 101. gépvontatású nehéz tarackos tüzerosztály (21 cm-es nehéz tarackokkal) és a 150. gépvontatású közepes tarackos tüzerosztály (15 cm-es közepes tarackokkal) is. A szintén ebbe a szállítási lépcsőbe tartozó VII. hadtest könnyű hadosztályai közül a 19., ha nem is vett részt a hadműveletekben, de szorosan követte az előretörő magyar csapatokat. Élvezészlóaljaival július 3-án már elérte Tyim városát.

A Kurszktól keletre csoportosuló magyar alakulatok nem tették ki a német hadvezetés által remélt két hadtestnyi erőt. Azt, hogy ilyen mértékben számíthattak a magyar részvételre a támadásnál, az is bizonyítja, hogy a 2. német hadseregbeli VII. hadtestparancsnokságot néhány hadtestközvetlen erővel és két hadosztállyal, az újonnan kikerkező 387. német gyalog- és a 2. német hadseregbeli 16. német gépesített hadosztállyal pótlásként alárendelték a június 1-én működésbe lépő 2. magyar hadseregparancsnokságnak.⁵⁷ (Eddig — mint már említettem — a kikerkeztetett magyar alakulatok a 2. német hadsereg alárendeltségébe tartoztak.) Így a Jány vezérezredes parancsnoksága alatti 2. magyar hadsereg két hadtestből: a III. magyarból (7. és 9. magyar könnyű hadosztály) és a VII. németből (16. német gépesített hadosztály, 387. német gyaloghadosztály) állt június közepén. A 6. magyar könnyű hadosztályt nem eredeti III. magyar hadtestének, hanem a VII. németnek rendelték alá.

A német hadvezetés tervezte, hogy a 2. magyar hadsereg második szállítási lépcsőben kivonuló alakulatai is részt vesznek majd a június végén Kurszk környékéről kiinduló hadműveletekben. Azonban május hónap folyamán előre nem látható módon alakultak az események Ukrajnában. Május 12-én Harkovnál a szovjet Délnyugati Front hadseregei váratlanul ellentámadást indítottak és áttörték a német védelmi vonalakat. A német hadvezetés a támadás elreteszelésére, főleg a Heeresgruppe Mitte-től, lényeges erőket csoportosított át ide, a DK-i irányba.⁵⁸ A keleti

⁵³ HL 2. hds. 5. fasc. 33. sz. naplómelléklet.

⁵⁴ Uo. 23. fasc.; *Nemeskéri zls.*: i. m. 61. o.

⁵⁵ Uo. 5. fasc. 38. sz. naplómelléklet.

⁵⁶ Uo. 13. sz. naplómelléklet.

⁵⁷ HL VKF. Eln. 1. a. szn. i. NHJ. 1942. VI. 1. 1492. o.

⁵⁸ HL 2. hds. 5. fasc. 13. sz. naplómelléklet.

arcvonalra Nyugat-Európából átdobott, vagy újonnan felállított német gyalog- és páncélosadosztályok szállítása (menet és vasúti) is zömmel május közepére és június elejére esett.⁵⁹ Így nemcsak a vasútvonalak, de a nagyobb közutak is zsúfoltak, telítettek voltak a német csapatszállítások miatt. Feltehetően ezen okok miatt tartották vissza a német hadiforgalmi szervek a 2. magyar hadsereg második lépcsőjének hadműveleti területre való kivonulását. Május 23-ától május 28-ára tolódott el kiszállításuk kezdete. Ezenkívül a magyar csapatok kirakó körzetét olyan hátul, az arcvonal mögött jelölték meg (Kurszktól 400 km-re NY-ra) — a partizáncsoportok által időközben megrongált és használhatatlanná vált Kurszk körzetébe tartó vasútvonal miatt —, hogy képtelenség volt innen gyalogmenetben felvonulni a támadás kezdetére.

A 2. magyar hadsereg második szállítási lépcsőjébe a IV. hadtestparancsnokság, a 10., 12., 13. könnyű hadosztályok, az 1. repülőcsoport földi szerveinek zöme (légvédelmi alegységek) és a hadseregközvetlenek második csoportja tartozott.

A személyi állomány mozgósításának időpontjai április utolsó hete és május eleje közötti időre estek.⁶⁰ A gyalogsági, tüzérségi, műszaki és híradó alakulatokat legkorábban (4—5 héttel), a könnyűhadosztály-parancsnokságokat legkésőbb (2—3 héttel), a többi kötelékeket pedig általában 3 héttel az elszállításuk előtt mozgósították.⁶¹ Kiképzésükben helyet kapott a partizánegységek elleni harc gyakorlása is (erdők átfésülése, erdei harc stb.) a már hadműveleti területen lévő III. hadtest „felhasználásának” tapasztalatai alapján.⁶²

Bár a 10. könnyű hadosztály szállításszabályozó törzse már május 13-án — 10 nappal a második szállítási lépcső tervezett kiszállításának megkezdése előtt — elvonult a hadműveleti területre, a németek a további magyar szállításokat leállították.⁶³ A csapatok bármikor megkaphatták az indulási parancsot ez után, mivel a szállítások leállítását „bizonytalan ideig” határozták meg.

A 2. magyar hadsereg második szállítási lépcsőjének vasúti felvonultatása végül is május 28-án kezdődött.⁶⁴ Először a 10. könnyű hadosztály került kiszállításra, Kaposvár környékéről. Vele együtt indult el az 1. repülőcsoport földi egységeinek zöme. A IV. hadtestparancsnokságnak május 30-án, a 12. könnyű hadosztálynak, Szekszárd környékéről pedig június 6-ától kezdődött meg a vasúti szállítása.⁶⁵ Ez utóbbi könnyű hadosztály utolsó szerelvényei június 21-én léptek ki az országhatáron. Szintén elhúzódott — csak június 17-étől indult meg — a Kecskemét környékén bevagonírozó 13. könnyű hadosztály kiszállítása is. E könnyű hadosztály zömének kiszállítása, ugyanúgy, mint a 12. könnyű hadosztály utolsó kötelékeié is, már egyidőben történt a harmadik szállítási lépcsőbe tartozó alakulatok hadműveleti területre indulásával. Még június 27-e és július 7-e között is tartott a 13. könnyű hadosztályt szállító szerelvények kiléptetése a határon.⁶⁶

A három könnyű hadosztállal párhuzamosan, ezek szállítmányaiba befűzve kerültek kiszállításra egyes hadseregközvetlen egységek, főleg ellátó- és egészségügyi

59 HL Mikrofilmtár, a Heeresgruppe Süd anyaga. 1271. doboz. 240., 1083—1084. kocka.; *Georg Tessin: Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im zweiten Weltkrieg 1939—1945. Bd. III. Frankfurt am Main, 6. n.*

Az 1942 májusában és júniusában kiszállított német gyalog- és páncélosadosztályok csoportosítása a keleti arcvonal német seregtesteteihez:

6. hadsereghez = 5 gyalog- és 1 páncélosadosztály;
4. páncéloshadsereghez = 3 gyalog-, 1 páncélosadosztály;
2. hadsereghez = 1 gyaloghadosztály;
17. hadsereghez = 1 gyaloghadosztály
- 3 gyaloghadosztály először a Heeresgruppe Süd tartaléka, majd 2 a 2. hadsereghez, 1 pedig a 4. páncéloshadsereghez rendeltetett.

60 HL 10. k. ho. pság. 1942/M/785.

61 Uo. 1942/M/849.

62 Uo. 1942/M/986.

63 Uo. 1942/M/1054; HL VKF Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. V. 15. 1442. o.

64 Uo. 1942/M/1170.

65 Uo. 1942/kt/819.

66 HL HM Eln. 6/k. 1942/50270.

oszlopok. A 12. és 13. könnyű hadosztály kiszállításának az eddigieknél is lassúbb üteme azzal magyarázható, hogy a német szállításvezetőség június 12-étől július 10-éig hatszor állította le — általa néha nem is közölt szállítási nehézségek miatt — az egyes magyar katonai szállítmányok továbbítását. Ilyenkor a KSZV-nek a futásban lévő szállítmányokat a belföldi szállítón vonalon gyakran meg kellett állítania, illetve a bevagonírozásra kerülő szállítmányok berakási idejét ki kellett tolnia.⁶⁷ Ezeknek a német intézkedéseknek valószínűleg zömmel az volt az oka, hogy a vasútvonalat valahol a partizánok részéről rongálás érte s helyreállításáig a forgalomnak szünetelnie kellett. A vasúti hidak helyreállításához — melyek a partizánok legfőbb célpontjai voltak — egy-két nap szüségeltetett.

A vasúti szállítás az Érsekújvár—Galánta—Zsolna—Jablonkai hágó—Katowice—Radom—Breszt—Pinszk—Kalinkovicsi—Rjecsica útvonalon történt. Ezt a távolságot a szerelvények 6 nap alatt tették meg.

A 10. könnyű hadosztály élszállítmánya június 2-án, végszállítmánya június 14-én rakodott ki a rjecsicai állomáson, Gomeltől 50 km-rel NY-ra, Kurszktól pedig 400 km-rel NY-ra.⁶⁸ Ezt követte a 12. könnyű hadosztály, mely június 11—26. között érkezett és rakodott ki szintén a rjecsicai vasútállomáson.⁶⁹ A 13. könnyű hadosztályt szállító vonatok csak június 26-ától kezdve futottak be kirakodó helyükre. Július 3-án a 13/3. közepes tarackos úteget szállító szerelvény aknára futott Rjecsica előtt, így ettől fogva a hadosztály szerelvényei mintegy 50 km-rel előbb rakodtak ki, Kalinkovicsi környékén.⁷⁰ A könnyű hadosztály utolsó szerelvényei július 10-én rakodtak ki.

A Gomel—Rjecsica—Kalinkovicsi körzetében kirakott alakulatoknak a Heeresgruppe Süd június 2-i intézkedése alapján gyalogmenetben — menetoszlopokat képezve — kellett „egyelőre” Kurszk közelébe felvonulniuk. Útjuk az alábbi nagyobb helységeken vezetett keresztül: Gomel—Csernyigov—Nyezsín—Baturin—Glukov—Lgov—Kurszk.⁷¹ A csapatok napi menetteljesítménye 25—30 km körül mozgott. 3—4 menetnap után tartottak egy-egy pihenőnapot. „Emberről, lovat, gépkocsit egyaránt kemény próbára tett az út, mely néhol rázós, másutt és jobbára mély süppedős homoktengeren vezetett át. Körülöttünk beláthatatlan óriási vizes, mocsaras területek s bokros erdős földek váltakoztak” — emlékszik vissza egy 12. könnyű hadosztálybeli szemtanú.⁷² Gyakori útiránytévesztések, esőzések okozta útlezárások, valamint partizántámadások miatt 5 hétig is eltartott az út Kurszkgig.

Út közben a 12. könnyű hadosztály 38/1. zászlóaljának egyes részeit a glukovi német állomásparancsnokság kérésére a közeli, tuligovói erdőben levő partizán-csoport felszámolására vetették be.⁷³ A 13. könnyű hadosztálynak sem volt zavartalan a felvonulása. Míg a könnyű hadosztály parancsnokának vezetése alatt álló menetcsoport Kurszk felé tarthatott, a 31. gyalogezrednek partizánérekkel kellett megküzdnie. Utasítást erre a Heeresgruppe B-től kapott, amelyt a 2. magyar hadsereg parancsnokának kérése ellenére sem vont vissza von Weichs vezéreztetés.⁷⁴ A 31. gyalogezred és egy tüzérsztyály a 105. magyar megszálló hadosztály alárendeltségében a Szeregyina Budától DK-re levő erdőket, majd délnek fordulva Glukov felé eső területeket fésülte át.⁷⁵ A július 24—30. között lezajlott harcok magyar veszte-

67 HL 101. Központi Szállítás Vezetőség (a továbbiakban KSZV) 1942. június 12—július 10. „A német szállítás vezetőség (TK)-tól vett értesítés szerint, a Helka szállítmányok továbbítása ismeretlen okokból VII. 2-án 18h-tól számított kb. 48 h-ra szünetel.”

68 HL VKF Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. VI. 2., ill. VI. 8. 1497. o. ill. 1512. o.

69 HL 2. hds. 19. fasc. 12. könnyű hadosztály összefoglaló harcjelentése.

70 HL 101. KSZV. 1942. július 3.

71 HL Mikrofilmtár. Heeresgruppe Süd anyaga. 1271. doboz. 1170—1171. kocka. (Hgr. Süd. I.a. Nr. 4502/42. gk.)

72 HL *Kadosa*: i. m. 12. o.

73 HL 2. hds. 19. fasc. 12. k. ho. pság összefoglaló harcjelentése.

74 Uo. 5. fasc. 216. sz. naplómelléklet; HL Mikrofilmtár. Heeresgruppe Süd anyaga. 1277. doboz. 436. kocka.

Heeresgruppe B = 1942. július 9-én a Heeresgruppe Süd két hadseregcsoportra bomlott: Heeresgruppe A-ra és Heeresgruppe B-re.

75 HL 2. hds. 6. fasc. 302. sz. naplómelléklet.

ségeiről nem számolnak be a jelentések. Augusztus 8-ától a magyar ezredet Lgov—Vorozsba körzetéből vasúton Prikolotnoje községbe (Volcsanszktól DK 30 km) szállították, s innen már a 2. magyar hadseregparancsnokságnak kellett gondoskodnia további, ismét gyalogmenetben megteendő útjáról.⁷⁶

A második szállítási lépcsőbe tartozó magyar csapatok agyonhajszoltan, a hosszú meneteléstől teljesen kimerülten az alábbi időpontokban érkeztek Kurszk térségébe:

- a) a 10. könnyű hadosztály és a IV. hadtestparancsnokság július 6—10. között;
- b) a 12. könnyű hadosztály július 22—24. között;
- c) a 13. könnyű hadosztály egyik része, a 7. gyalogezred július 29—augusztus 1. között;
- d) a 13. könnyű hadosztály másik része, a 31. gyalogezred — augusztus 19—21. között.⁷⁷

Innen rövid, egy-két napos pihenő leteltével a Donhoz előretört magyar alakulatok után meneteltették ezeket.

A harmadik szállítási lépcsőben kivonuló alakulatoknak az eredetileg tervezett időpontban kezdődött meg a vasúti szállítása. Az előző lépcsőbe tartozók még javában utaztak, mikor június 15-én kezdetét vette a következő, a harmadiké. A német hadvezetés tudta, hogy a magyar csapatok második ütemben kiszállított része június 28-ára, a tervezett támadás kezdetére nem fog kikerülni az arcvonalba, ezért igyekezett a 2. magyar hadsereg harmadik szállítási lépcsőben kivonuló alakulatait a leggyorsabb ütemben Kurszkhhoz minél közelebb kiszállítani. A 2. magyar hadsereg teljes jelenléte a keleti arcvonalon a hadművelet továbbfolytatásának szempontjából is egyre sürgetőbbé vált a német hadvezetés számára.

A harmadik, az utolsó szállítási lépcsőbe a VII. hadtest parancsnoksága és közvetlenei, a 19., 20., 23. könnyű hadosztályok, az 1. páncéloshadosztály lánctalpas járművei (pl. a 30. harcokocsiezred és az 51. páncélvadász-zászlóalj), valamint az 1. repülőcsoport földi alakulatainak és a hadseregközvetleneknek még hátralévő részei tartoztak.

A könnyű hadosztályok kiképzése május második hetétől, a páncélos alakulatoké pedig márciusban — sőt a német páncélos átképzés miatt a harcokocsiezredé január 17-étől — vette kezdetét. A 2. magyar hadsereg fegyverzetének kiegészítését szolgáló — Keitel vezértábornagy által ígért — egyes német záskmányfegyverek csak a VII. hadtest és részben a IV. hadtest hadművelési területre való kivonulása előtt érkeztek meg. Ezért ez utóbbi hadtestek viszonylag teljesebb fegyverzettel rendelkezettek, mint az elsőként kikerülő III. hadtest.⁷⁸

Először, június 18—25. között, Miskolc környékéről a VII. hadtestparancsnokság és hadtestközvetlen erői, a 19. könnyű hadosztály és a két fővezérségi közepes, illetve nehéz tüzérsztály, a 150. gépvontatású közepes és a 101. gépvontatású nehéz taracos tüzérsztály vonult el a hadművelési területre.⁷⁹

Ezeket az alakulatokat követte június 25-étől az 1. páncéloshadosztály és az 1. repülőcsoport részei, valamint a VII. hadtest 20. és 23. könnyű hadosztálya. E két utóbbi magasabbegység magyar területről való elindítása, kivonultatása három hétig tartott, mivel még a második szállítási lépcsős alakulatokat vivő szerelvények is várakoztak a határ előtt, kilépésük engedélyezésére.⁸⁰

Vasúti szállítással — bár az előbbieknél jóval hosszabb kerülő úton — egészen Kurszk környékéig vitték előre a csapatokat. A következő útvonalon érkeztek ki-

76 Uo. 5. fasc. 293. sz. naplómelléklet; HL Mikrofilmtár. Heeresgruppe Süd anyaga. 1276. doboz 1245. kocka.

77 Uo. 19. fasc. 12. k. ho. pság összefoglaló harcjelentése; uo. 5. fasc. 159., 281. és 290. sz. naplómellékletek.

78 Bővebben l.: Szabó Péter: A 2. magyar hadsereg felszerelése, fegyverzete a frontra kivonulása idején 1942 április—május. *Haditörténelmi Közlemények*, 1985/3. szám. 616—642. o.

79 HL HM Eln. 6/k. 1942/50270.; HL HM Eln. 3/b. 1942/32810.; *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, 1942. június 17. és 18.; *Rozsnyói Híradó*, 1942. június 21.

80 HL HM Eln. 6/k. 5027., 1942/50270.; HL VKF Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. VII. 10. 1571. o.

rakó körzetükbe: Érsekújvár—Galánta—Trencsén—Zsolna—Jablonkai hágó—Katowice—Kielce—Varsó—Białystok—Grodno—Vilnius (Vilna)—Daugavpilsz (Dünaburg)—Polock—Vityebszk—Szmolenszk—Orjol—Kurszk.⁸¹

A harmadik szállítási lépcsőbe tartozó alakulatok útja hosszabb ideig, 10 napig tartott az előzőekhez (6—8 naphoz) képest. Zömük — a 19. és 23. könnyű hadosztály, VII. hadtestparancsnokság, egyes hadseregek közvetlenek, valamint az 1. páncélos hadosztály részei — azonban a Kurszktól 400 km-rel nyugatabbra, Gomel térségéig szállított és innen menetelésre rendelt második szállítási ütemben kikerülő magyar magasabbegységek előtt sorolt be a Donhoz való felvonulás menetébe, a legelőször kiszállított kötelékek után.

Elsőként a két fővezérségi nehéz, illetve közepes tüzérsztály érkezett ki, amelyeket azonnal harcra is vetettek június 28-án a gyalogos részek tüzérségi támogatására. Ezeket követte a 19. könnyű hadosztály, amely a Kurszk melletti Szvoboda és Szolotucsino községekben rakodott ki. Már június 27-én is érkeztek ki részek a fent említett könnyű hadosztályból s ezeket azonnyomban előrevonták a támadó csapatok mögé. A 19. könnyű hadosztály végszállítmánya július 2-án rakodott ki.⁸²

A páncélos hadosztály lánctalpas járművekkel rendelkező alakulatai július 2—6. között érkeztek és rakodtak ki szintén Szvoboda és Szolotucsino községekben.⁸³ A német hadseregcsoport (Heeresgruppe B) parancsnoksága a hadosztály előrevonását szorgalmazta, de az állandó üzemanyaghiány következtében ez nem volt lehetséges.⁸⁴

A 20. és a 23. könnyű hadosztály utolsó szállítmányai július 17-én érkeztek meg Kurszk körzetébe.⁸⁵ A könnyű hadosztályok nem várhatták meg míg teljes állományuk kikerül, részeit már július második hetében útnak indították a Don felé.

A 2. magyar hadsereg utolsóként kikerülő magasabbegységei egy-egy hadsereg közvetlen és a VII. hadtestközvetlen alakulatai voltak. Ezek kirakodása július 27-én fejeződött be.⁸⁶

A 2. magyar hadsereg gépkocsioszlopainak kis részben vasúti, nagy részben menet-, illetve repülőcsoportjának légi szállítása a gyalogos részekétől eltérő módon történt.

A gépkocsizó alakulatok (hadsereg- és hadtestközvetlen, valamint az 1. páncélos hadosztály gépkocsioszlopok) két ütemben kerültek ki a hadművelési területre.

Ezen csapatok vasúti szállítással Kassánál léptek ki Magyarország határán és viszonylag rövid utazás után a lengyelországi Rzeszóvban rakodtak ki. Innen először a Lvov (Lemberg)—Brodj—Rovno—Novográ—Zsitomir útvonalon Kijevbe érkeztek, majd pár napos pihenő után — mely egyes részeknél a gyakori kényszerszünet miatt két hétig is eltartott — Kurszkba irányították. A keréken megtett út Kurszkg kb. 1400—1500 km hosszú volt.

A szállítás első üteme április végén kezdődött. Május 1-ére 21 és egy félig telt 110 tengelyes szerelvény érkezett be, majd rakodott ki Rzeszóvban.⁸⁷ Az először kivonuló hadseregek közvetlen gépkocsizó alakulatokból 5 menetlépcsőt képeztek és útnak indították Kijev felé.⁸⁸ Az igen rossz, esőtől felázott utak alaposan próbára tették a csapatokat. Gyakoriak voltak az útlezárások, terelőutak az állandó útjavítási munkálatok miatt. Az 5 menetlépcső május 13—15. között hagyta el Galíciát és 15—17. között érkezett meg Kijevbe.⁸⁹ Innen csak május 23-án indult el az első három menetlépcső. Mindössze 100 km-t tettek meg, Nyezsingig. Itt útlezárás miatt

81 HL Kovács Károly: i. m. 4. o.

82 HL 2. hds. 5. fasc. 97/c. sz. naplómelléklet.

83 Uo. 123/b. sz. naplómelléklet.

84 Uo. 119/a. sz. naplómelléklet.

85 Uo. 185/b+c sz. naplómelléklet.

86 HL VKF Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. VII. 27. 1607. o.

87 Uo. 1942. V. 2. 1408. o.

88 Uo. 1942. IV. 30. 1397. o.

89 Uo. 1942. V. 11. 1431. o.

megállították ezeket. Az első ütemben szállított gépkocsioszlopok végül is csak június első hetében jutottak el Kurszkig.

A második ütemben kivonuló részek — az 1. páncélosadosztály gépkocsioszlopai többek között — június 10-étől egészen július 16-áig napi 3 szerelvényvel érkeztek ki folyamatosan kirakó állomásukra, Rzeszówba.⁹⁰ Összesen 93 és egy félig telt 110 tengelyes szerelvény szállította ebben az ütemben a kivonuló csapatokat.⁹¹ A hadseregközvetlen és a páncélosadosztály gépkocsioszlopai augusztusban jutottak el Kurszkig.

A 2. magyar hadsereg gépjárműállományát nagymértékben megviselte ez a kb. 1400—1500 km-es út. Az elvonulásuk alkalmával elhozott alkatrészkészlet egyes tételekben teljesen elfogyott, s pótlási lehetőség hiányában egészen kis hibák miatt gyakoriak voltak az anyaországba való gépkocsivisszaszállítások.

Míg az e feladatra felállított 1. repülőcsoport földi alakulatait mindhárom szállítási lépcsőbe — főleg a másodikba — besorolták, légi alegységeinek június 10-ére kellett megérkezniük a Kurszk közelében kijelölt repülőterre.⁹² Szállítási és műszaki nehézségek miatt azonban ezen utóbbiak nem érkeztek ki a tervezett időpontra, csak a június 28-i támadás kezdete előtt egy—másfél héttel. A két távfelderítő repülőszázad június 15-ére, a közelfelderítő repülőszázad június 23-ára, a szállítórepülő század és a két bombázószázadból 8 darab Caproni 135-ös bombázó s 3 db futárszolgálatot teljesítő Bücker repülőgép június 24-ére települt ki a Kurszktól 30 km-rel délre levő Amaszovka repülőterre. A két vadászrepülő század és a bombázórepülő század további 5 repülőgépe csak július elejére érkezett ki. A támadás előkészületeiben kb. június 20-ától vettek részt az 1. repülőcsoport főleg távfelderítő repülő alegységei.⁹³ A június közepéig kiszállított gyalogos magasabbegységek hadműveleti területen történő előrevonulása emiatt a légibiztosítás teljes hiányában zajlott. A 2. magyar hadseregarancsnokság hiába kért a német hadvezetéstől repülőgépeket, nem kapott.⁹⁴

A 2. magyar hadsereg vasúti szállításához 822 db 110 tengelyes szerelvényt használtak fel. Ebből 115 szerelvény szállította a hadseregközvetlenek és az 1. páncélosadosztály gépkocsioszlopait. Ezeknek csak a lengyelországi Rzeszówig tartott az útjuk, onnan kerekeken tették meg a további 1500 km-t. A 2. magyar hadsereg zöme három szállítási lépcsőben került ki a hadműveleti területre. A felhasznált szerelvények megoszlása a három szállítási lépcsőt tekintve hozzávetőlegesen a következő volt:

- az első szállítási lépcsőhöz 300—310 szerelvény;
- a második szállítási lépcsőhöz 175—185 szerelvény;
- a harmadik szállítási lépcsőhöz 215—225 szerelvény.

A megoszlás aránytalansága, nevezetesen az első lépcső kiszállításához felhasznált, a következőkhöz képest jóval nagyobb szerelvényállomány abból fakadt, hogy az első ütemben vonultatták ki — a III. hadtest könnyű hadosztályain és közvetlenein kívül — a hadseregközvetlen alakulatok több mint 3/5 részét és a IV. hadtestközvetleneket is.

A 2. magyar hadsereg első szállítási lépcsőjének kijuttatása még az eredeti terv szerint alakult. A második szállítási lépcsőben kikerülő alakulatok kivonultatása a tervezettnél 5 nappal későbbben kezdődött, s az előzőkhöz képest 400 km-rel nyugra-

⁹⁰ Uo. 1942. VI. 10., ill. VI. 26. 1517., ill. 1545. o.

⁹¹ Uo. 1942. VII. 13. 1583. o.

⁹² Uo. 1942. VI. 1. 1492. o.

⁹³ Szabó Miklós: Az 1. repülőcsoport harcai 1942-ben a magyar források tükrében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1985/4. sz., 823. o.; Péterdi A. János: A volt. m. kir. 1. honvéd önálló Távfelderítő Repülőosztály vázlatos története. *Magyar Szárnyak*, (Canada) 1978/7., 64. o.; Gadál Gyula: Vadászidény Uriv felett. *Magyar Szárnyak*, (Canada) 1982/11., 51. o.; Mocsáry István százados Naplója (1942. VI. 20.—VII. 14.). *Magyar Szárnyak*, (Canada) 1984. 43—45. o.

⁹⁴ HL 2. hds. 5. fasc. szám nélküli = 310/2. hds. 1.a. 1942. V. 30.

tabbra rakodtak ki a hadműveleti területen. A német hadvezetésnek szüksége volt arra, hogy minél több erőt csoportosítson a június 28-án kezdődő támadásához és a további hadműveletekhez. A 2. magyar hadsereg harmadik szállítási lépcsőjének kiszállítását ezért már akkor elindította, mikor még az előző lépcső úton volt.

A 2. magyar hadsereg kiszállítása alatt 17 szerelvényt ért a partizánok részéről aknarobbantás (26 halott, 77 sebesült: az adatok hiányosak) és kettőt repülőátadás (1 halott, 5 sebesült).⁹⁵

A „viszonylag nyugodt”, nagyobb ellenséges behatástól mentes vasúti szállítást azonban hosszú és fárasztó gyalogmenetek követték, míg a 2. magyar hadsereg elérte a Don vonalát.

A 2. magyar hadsereg előrenyomulása a Donhoz

A Kurszkg felvonuló magyar kötelékek — egy hadtestnyi — kisebb része harcolva, nagyobb része pedig gyorsított gyalogmenetben jutott ki 1942 július és augusztus hónapjaiban a Donhoz.

Mint az előzőekben már szó esett róla, a 2. magyar hadsereg nem teljes állományával — csak három könnyű hadosztállyal, két hadtestközvetlen és néhány hadseregközvetlen alakulattal — vett részt a június 28-án kezdődött német támadásban. Ezek a felsorolt magyar csapatok, megerősítve két német hadosztállal, alkották a 2. magyar hadsereget júniusban.

A német hadvezetés az 1942 nyarára tervezett hadműveleteket Kurszk környékére csoportosított erőinek támadásával kezdte meg.

Az e térségből kiinduló Weichs-hadseregcsoport csapatainak⁹⁶ és a tőlük közvetlenül délre levő 6. német hadseregnek (5 hadtestből állt) együttes támadása első ütemben a Donhoz való — a Voronyezs általános irányban történő — előretörést, a második ütemben pedig majd a Don és az Oszkol folyók közé zárt szovjet csapatok megsemmisítését célozta. A Weichs-hadseregcsoportba a 2. német hadsereg, a 4. német páncélos-hadsereg és a 2. magyar hadsereg kikerkezett része tartozott.

A seregcsoport fő erejét képező 4. páncélos-hadsereg Kasztornojén át Voronyezs felé, a 2. német hadsereg LV. hadteste Livni irányában támadott. A 2. magyar hadseregnek, mint déli szárny-hadseregnek, az volt a feladata, hogy Tyim város előtt törje át a szovjet védelmi vonalat és Sztarij Oszkol irányában jusson ki a Donhoz.⁹⁷

A Harkovtól nyugatra csoportosuló 6. német hadseregnek egy nappal később, június 29-én kellett esatlakoznia a Weichs-csoport támadásához. Feladata volt a szovjet arcvonal áttörése Belgorodnál, a Sztarij Oszkoltól délre levő terület birtokbavétele, majd az előretörő Weichs-csoport seregtestjeivel való egyesülés, Voronyezstől nyugatra.

A német—magyar csapatok hozzávetőlegesen másfélszeres túlerőben voltak a szovjet Brjanszki, Délnyugati és Déli Front csapataival szemben.

A június 28-án induló hadműveleteket kezdetben a két német seregtest (4. páncélos és a 6.) gyors előretörése jellemezte. 40 km-t haladtak előre 2 nap alatt és megvolt a lehetőség arra, hogy a szovjet csapatok köré három napon belül Sztarij Oszkolnál gyűrűt vonjanak.⁹⁸

Július 3-án Weichs vezérezredes, hadseregcsoport-parancsnok a 2. magyar hadsereg III. hadtestének Sztarij Oszkol felé való előretörését sürgette. Elrendelte, hogy a hadtest minden kivonható, gyorsanmozgó egysége, gépesített része és az időköz-

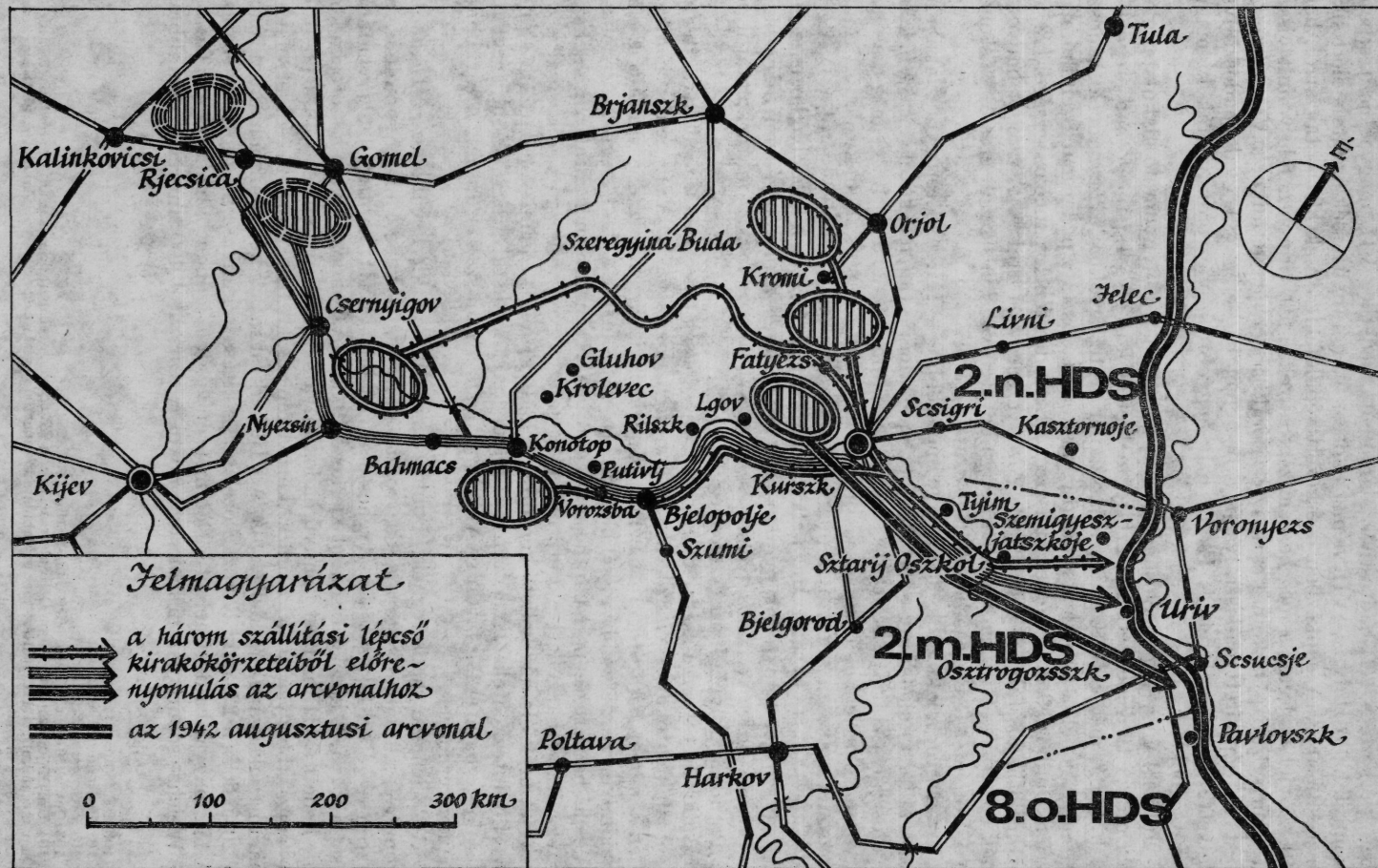
⁹⁵ HL VKF Eln. 1.a. szn. i. NHJ. 1942. VII. 29. 1608. o.

⁹⁶ A Weichs-hadseregcsoport állománya: a 4. német páncélos-hadsereg, a 2. magyar hadsereg kikerkezett része és a 2. német hadsereg LV. hadteste. Ez a hadseregcsoport és a 6. német hadsereg alkotta a Heeresgruppe B-t 1942. július 9-étől.

⁹⁷ HL 2. hds. 4. fasc. 3. sz. naplómelléklet.

⁹⁸ Uo. 6. fasc. 681. sz. naplómelléklet.

A 2. MAGYAR HADSEREG ELŐRENYOMULÁSA (jún.-aug)

ben kikerkező, a III. hadtestnek alárendelt, eredetileg VII. magyar hadtestbeli 19. könnyű hadosztály is a VII. német hadtest után irányították az általa elért sikerek biztosítására.⁹⁹ A napközben beérkezett repülőfelderítések hírt adtak arról, hogy a 40. szovjet hadsereg a még be nem zárt részeket át Voronyezs felé vonult vissza.¹⁰⁰ A gyűri Sztarij Oszkolnál csak az esti órákban zárult be, mikor a VII. német hadtest 16. gépesített hadosztálya és a 6. német hadsereg 389. gyaloghadosztálya itt felvette az összeköttetést. Ekkor már nagyobb szovjet erők vonták ki magukat a térségből.¹⁰¹

Július 4-én a 4. páncélos hadsereg leggyorsabban előrenyomuló alakulatai elérték a Dont. A 16. gépesített hadosztály, melyet időközben a 4. páncélos hadseregnek rendelték alá, még csak Szemigyeszjátszkójét vette birtokba, a 24. páncélos hadosztály Gremjacsjénél, a Großdeutschland gépesített hadosztály pedig már Szemilukinál kiért a Donhoz.¹⁰² A 6. német hadsereg XL. hadtestének páncélosegységei (23. és 3. páncélos hadosztály) is a Don felé, Voronyezshez tartottak.¹⁰³ A szovjet hadvezetésnek a tartalékok (5. harcoksi hadsereg) bevetésével sem sikerült erős csapást mérnie a Voronyezst fenyegető német csapatorára.

A magyar alakulatok közül a legmesszebbre a III. hadtest gyorsalakulataiból összeállított ún. Major-csoport¹⁰⁴ jutott, amely már a Don felé közeledett. A 6. könnyű hadosztály Sztarij Oszkolt érte el, a többi három — a 7., 9. és 19. — még csak lassan nyomult előre ennek irányában. Július 4-én indult a június 28-án kezdődött támadás második szakasza, mely a 2. magyar hadseregnek az Oszkol folyótól a Donig való előretörést tűzte ki célul. Meg kellett semmisítenie közben a két folyó közti területen rekedt szovjet csapatokat, majd az erők beérkezéséhez mérten védelmi állást foglalni a Donnál. Ezt a vonalat egyelőre északon a Voronyezs folyó doni torkolatától délre, a Potudany folyóig határozták meg.¹⁰⁵

Július 5-étől a 2. magyar hadseregpáncélos alárészeiből kivonták a német alakulatokat, s visszakapta 6. könnyű hadosztályát a VII. német hadtesttől. Ezt a német hadtestet a 4. német páncélos hadsereg kötelékébe vonták. E napon valamivel részletesebb utasítást kapott a 2. magyar hadseregpáncélos alárésze a Weichs-hadseregcsoport parancsnokságától. A III. hadtestnek általában Alekszandrovka irányába kellett előretörnie, előrevetett, gyorsanmozgó csapataival pedig a szovjet erők élelel kellett kerülnie. A hadtest doni védelmi vonaláról az alábbiak szerint intézkedtek: „A Voronyezs folyó doni torkolatától egy később meghatározandó sávhatárig fog tartani a védelmi vonala a Don szakaszán, míg a további erők be nem érkeznek.”¹⁰⁶

A 2. magyar hadseregnek, Donhoz másodikként kikerkezni látszó VII. hadteste zömével, általában Sztaraja Csevosztany irányába kellett előrenyomulnia, hogy aztán részeivel fokozatosan átvehesse a védelmet a III. hadtest déli sávhatárához csatlakozva. E kötelék elsőként kikerkező 19. könnyű hadosztályának szorosan követnie kellett a III. hadtest könnyű hadosztályainak előrenyomulását. Július 6-ától ezt a magasabbegységet a Kurszk környékén időközben kirakott eredeti hadtestparancsnokságának rendelték alá. A VII. hadtest másik két könnyű hadosztályának, a 20.-nak és a 23.-nak, Kurszk közelébe szállítása és kirakása még folyamatban volt. A IV. magyar hadtest helyét a Don mentén későbbi időpontban akarta meghatározni a Weichs-csoport parancsnoksága, mivel a Kurszktól 400 km-rel nyugatabbra ki-

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ HL 2. hds. 6. fasc. 681. sz. naplómelléklet.

¹⁰¹ Uo. 5. fasc. 109. sz. naplómelléklet.

¹⁰² v. Senger u. Etterlin: i. m. 73. o.

¹⁰³ Geschichte der 3. Panzer-Division. Berlin, 1967. 282. o.

¹⁰⁴ Un. Major-csoport: Major Ottó alezredeknek, a 47. gyalogezred parancsnokának vezetése alatt 1942. június 29-én megalakult, a III. hadtest „gyorsalakulatait” magába foglaló csoport. Gyorsalakulatok alatt kérékpáros és lovasegységek értendők.

¹⁰⁵ HL 2. hds. 6. fasc. 681. sz. naplómelléklet.

¹⁰⁶ Uo. 5. fasc. 119/a. sz. naplómelléklet.

rakott és onnan gyalogmenetben felvonuló alakulatainak zöme félúton haladt Kurszk felé. A városhoz legközelebb a IV. hadtestparancsnokság és a 10. könnyű hadosztály ért el.¹⁰⁷

Július 7-én indultak meg a III. hadtest könnyű hadosztályainak menetoszlopai a Don felé, a Weichs-csoport parancsnokságának sürgetésére, erőltetett iramban. Kérkezésük azért vált sürgőssé, mert a német hadvezetés a Don vonalához eljutott német seregtesteket már a további hadműveletekhez akarta csoportosítani déli irányba. Ezek felváltására volt hivatott a 2. magyar hadsereg.

A 9. könnyű hadosztálynak Szinyije Lipjagi, a 7. könnyű hadosztálynak Szoldatszkoje, a 6.-nak pedig Isztobnoje volt a július 7-én estig elérendő menetcélja.

Közben a 6. német hadsereg alakulatai Korotojajknál hídfőt képeztek a Donon, a 4. német páncéloshadsereg csapatai pedig Voronyezs elfoglalásáért harcoltak.¹⁰⁸

Július 8-án újabb utasítás érkezett a Weichs-hadseregcsoporttól, amely szerint az Uriv területén és attól északra eső Don-könyökben tartózkodó (6. német hadseregbeli) 23. német páncéloshadosztályt kell majd felváltania a kikerkező III. hadtestnek.¹⁰⁹ Estig a következő helységekig jutottak el a hadtest csapatai:

7. könnyű hadosztály: Szoldatszkoje, zömével Roszoszki;

6. könnyű hadosztály: Kosovka folyó vonala, zöm Prokudinszki;

9. könnyű hadosztály: Szinyije Lipjagi.

Tehát már egynapos késésben voltak. Menetüket főleg az hátráltatta, hogy a német hadseregcsoport-parancsnokság fokozatosan kezdte már kivonni a 4. páncélos-hadsereg és a 6. hadsereg alakulatait a doni arcvonalból és az alsó Don felé, Millerovo irányába való átcsoportosításuk útvonalai keresztezték a magyar csapatok menetvonalát. Nyilvánvalóan a német alakulatok élveztek elsőbbséget.

Elsőként az ún. Major-csoport ért ki a Donhoz, Gremjaicsjénál július 7-én. Egyes részei felderítés céljából át is keltek a folyón és 10–20 km-t nyomultak előre.¹¹⁰ A III. hadtest könnyű hadosztályai július 10-ére jutottak ki, és átvették a Voronyezs valamint a Potudany folyók közötti 80 km-es szakasz védelmét.¹¹¹ A támadó hadművelet második szakaszában a július 7-én Sztarij Oszkolból elindított III. hadtest könnyű hadosztályainak menetoszlopai gyalogmenetben 100 km-nél is hosszabb utat tettek meg a Donig: a 9. könnyű hadosztály 140 km-t, a 7. könnyű hadosztály 130 km-t, a 6. könnyű hadosztály pedig 115 km-t.

A csapatok csaknem teljesen kimerülten, a felvonulásban agyonhajsoltan, naponta átlag 30 km-t megtéve mindegyik szakaszon elérték a Dont. Elég sok helyen súlyos harcot folytattak a szovjet kötelékekkel, amelyek hetekig számos hídfőt tartottak birtokukban a folyó nyugati partján. Az urivi és a scsucsjei hídfőket sohasem sikerült felszámolniuk a magyar alakulatoknak. Ennek hadműveleti következményeit az 1943 januárjában megindított szovjet ellentámadás bizonyította.

A német csapatok — a 4. német páncélos- és a 6. német hadsereg — délre irányítása miatt tehát a III. hadtest és a később kikerkező magyar erők egy vákuum kitöltésére rendeltettek a Don vonalához. Számítani lehetett arra, hogy a 2. magyar hadsereg arcvonala egyre jobban kibővül dél felé. A magyar könnyű hadosztályok védelmi szakaszának helyét és alárendeltségét a seregtesten belül a Donhoz való kikerkezési sorrendje határozta meg. Az eredeti hadrendben gyakori változások történtek emiatt. A III. hadtestparancsnokság után másodikként a Don felé vonuló VII. magyar hadtestparancsnokságnak a IV. és VII. hadtest könnyű hadosztályai közül a Sztarij Oszkol városát leghamarabb elérőket (hármat) rendelték alá.

107 Uo. 6. fasc. 681. sz. naplómelléklet.

108 Uo. 23. fasc.; *Nemeskéri* zls.: I. m. 158. o.

109 Uo. 6. fasc. 682. sz. naplómelléklet.

110 Uo. 5. fasc. 128/c. sz. naplómelléklet.

111 Uo. 6. fasc. 682. sz. naplómelléklet.

A német alakulatok Don menti felváltása csak július végére, augusztus elejére fejeződött be.

Már július 12-én utasították a Sztarij Oszkolban tartózkodó VII. magyar hadtestparancsnokságot, hogy a már kikerkezett III. hadtest déli sávhatárától le délre Pavlovszkig váltsa fel alakulataival a 6. német hadsereg csapatait és rendezkedjék be mielőbb az elég hosszú, mintegy 125 km-es arcvonalon a Don mentén. A hadtest 19. és 23. könnyű hadosztályának sürgősen fel kellett váltania a 389. német hadosztályt, a legdélebbre levő arcvonalszakaszt pedig a VII. hadtestnek időközben alárendelt 10. könnyű hadosztálynak szánták.¹¹² Ez utóbbi magasabbegység azért került át a VII. hadtest kötelékébe, mert úgy tűnt, előbb érkezik ki a Donhoz, mint az említett hadtest 20. könnyű hadosztálya.¹¹³

A német hadvezetés csak a korotojaki hídfőért harcban álló és 25 km-es szakaszt védő 75. német gyaloghadosztály felváltását nem tervezte „egyelőre”.

Július 18-án Voronyesztől dél felé haladva a 2. magyar hadsereg kötelékében a következő könnyű hadosztályokat és német hadosztályokat találjuk a Don mentén:

- a 9., 6., 7. könnyű hadosztály — a III. hadtest sávhatárában;
- a 75. német, és a 19. könnyű hadosztály egyik része — a 389. német hadosztály,
- a 19. könnyű hadosztály másik része — a VII. hadtest sávhatárában.

A 7. könnyű hadosztály mögött már július 16-a óta ott gyülekezett az 1. páncélos-hadosztály zöme, az ún. Zádor-csoport (1—1 harcokcsi- és lövésszászlóalj, 1 tüzérsztyály és 1 páncélvadász zászlóalj), amely a könnyű hadosztály segítségére, az urivi szovjet hídfő elleni első komolyabb fellépésre rendeltetett ide. Ez a támadás július 18-án kezdődött s a kezdeti sikerek után kudarcot vallott.¹¹⁴

A VII. magyar hadtest 23. könnyű hadosztálya már a Dontól mindössze 20 km-re gyülekezett Kamenka térségében. A 10. könnyű hadosztály azonban még csak Sztarij Oszkolig jutott előre.

A IV. hadtest eredeti alakulatai — a 13. és 12. könnyű hadosztályok — nagyon lemaradva, csak Kurszk felé tartottak. Gyorsabb előremozgásukat elsősorban az akadályozta, hogy mindkét könnyű hadosztályból elkülönített részeket a partizán-csoportok ellen vetettek be. A VII. hadtest azonban már Kurszk és Tyim között menetelt.¹¹⁵

A 2. magyar hadseregparancsnokság, mivel a 75. német gyaloghadosztály felváltására kezdetben nem kapott parancsot, azt tervezte, hogy az utolsóként kikerkező könnyű hadosztályát, a 13.-at majd mint seregtesttartalékot alkalmazhatja. Ezen kívül a 200 km-es arcvonalon Pavlovszktól NY-ra, Szvobodától D-re és Voronyesztől DNy-ra egy-egy zászlóaljnyi tartalékot tud majd képezni.¹¹⁶ Ebben az elképzelésében azonban nemsokára csalatkoznia kellett, mivel a német hadvezetés a 75. német gyaloghadosztály felváltását is elhatározta. A 2. magyar hadseregnek így nem volt lehetősége ellenállási vonalának kellő mélységű tagozására, s maradt a „folyammegfigyelő” feladata.

Július 26-án a 10. könnyű hadosztály csapatai átvették a fent említett német hadosztálytól az arcvonalat, mely az időközben feladott és a szovjet csapatok által elfoglalt korotojaki hídfő előtt húzódott.¹¹⁷ A 23. könnyű hadosztály pedig augusztus 3-án váltotta fel az utolsónak maradt 336. német gyaloghadosztályt a 2. magyar hadsereg legdélebbre eső arcvonalszakaszán.

Augusztus elejére tehát csak magyar alakulatok tartották a Don 200 km hosszú vonalát — három hídfő: Uriv, Korotojak és Sesucsje birtoklása nélkül. A 2. magyar

112 Uo. 5. fasc. 162. sz. naplómelléklet.

113 Uo. 157., 159. és 162. sz. naplómellékletek.

114 Uo. 187. sz. naplómelléklet.

115 Uo. 189/c. naplómelléklet.

116 Uo. 179., 189/c sz. naplómellékletek.

117 Uo. 241. sz. naplómelléklet.

hadsereget ekkor a III. hadtest három (6., 7. és 9.) könnyű hadosztálya, a IV. hadtestnek a VII. hadtesttől időközben visszacapott 10. könnyű hadosztálya, a VII. hadtestnek két (19., 23.) könnyű hadosztálya, az „egyelőre” seregtesttartalékként az urivi hídfő mögött elhelyezkedő 1. páncéloshadosztály, valamint a III. hadtest arcvonala mögé irányított és az urivi hídfőnél bevetésre szánt VII. hadtestbeli 20. könnyű hadosztály alkotta. A IV. hadtestbeli 12. és 13. könnyű hadosztály felvonulóban volt a Don felé.

A szovjet csapatok, kihasználva azt, hogy a 2. magyar hadsereg nem teljes erejével védte hosszú védelmi vonalát, s egyes alakulatai a hosszú gyalogmenettől kimerülten éppen ekkor érkeztek ki, augusztus 6-án az urivi, majd egy nappal később a korotojaki hídfőből is támadást indítottak.

A 2. magyar hadsereg súlyos helyzete megkövetelte, hogy 20. könnyű hadosztályt Urivhoz vonják és a még Don felé menetelő magasabbegységei: a 12. és 13. könnyű hadosztályok gyorsítsák fel előrenyomulásukat, hogy azonnal harcba is lehessen vetni ezeket. Az utóbbi két alakulat közül a 12. könnyű hadosztály érkezett ki először. A Kurszki tartó menet fáradalmait ki sem pihent magasabbegység erőállapota tovább romlott, különösen a gyalogság és a lovak értek ki igen kimerülten a korotojaki arcvonal mögé. Aznap, augusztus 7-én harcba is vetették. A már Kurszki előtt kettészakított 13. könnyű hadosztály gyalogmenetben felvonuló részét kikerkezésük után, augusztus 11-én Urivnál vetették be. A könnyű hadosztály még július végén partizánegységek ellen harcoló 31. gyalogezredét előbb vasúti szállítással, majd Prikolotnojétől gyalogmenetben vonták előre Osztrogozsszk körzetébe.¹¹⁸ Augusztus 26-án már a korotojaki hídfő elleni második ütközetben vett részt.

Augusztus 25-ére befejeződött a 2. magyar hadsereg előrevonása. A csapatok Kurszktól 300 km-rel keletre érték el a Don vonalát. A magyar kötelékeknek már a felvonulásuk alatt meg kellett küzdeniük minden olyan, erőállapotot gyengítő körülménnyel, amely a második világháborúban a keleti arcvonalra kikerkező minden német szövetséges seregtestnek megadatott.

A felvonulást gátló, erőállapotot oly negatívan befolyásoló tényezők a következők voltak:

a) *Hosszú menetek*

Mindenekelőtt ezt sínylették meg leginkább a csapatok. Legtöbbet a IV. hadtest könnyű hadosztályainak és a III. hadtest 6. könnyű hadosztályának kellett menetelniük. A 10., 12., 13. könnyű hadosztályok (IV. hadtest) kirakási helyüktől 1000 km-rel keletebbre értek ki a Donhoz. A partizánerek ellen több irányba is bevetett, majd a doni előretörésben is részt vett 6. könnyű hadosztály pedig 1000 km-nél is hosszabb utat tett meg. A napi 25—30 km-es előírt menetek a nem gépesített, zömmel szekerekkel és csak csekély számú gépjárművel rendelkező magyar csapatok számára nagy megterhelést jelentettek. A német hadseregcsoport-parancsnokság állandóan sürgette mielőbbi előrevonásukat. Először a június végi támadás megindulása, később a német erők gyors doni felváltása miatt. Pihenőnapot ezért keveset kaptak.

b) *Partizánegységek elleni bevetések*

A 2. magyar hadsereg kikerkező alakulatait a német Heeresgruppe Süd gyakran vetette be a partizánerek ellen. A német és a magyar megszálló csapatok ugyanis kevésnek bizonyultak a nyári német hadműveleti előkészületekre megerősödő, fokozódó partizánakciók leküzdésére. Különösen a brjanszki erdőseget és a kijev—kurszki vasútvonal környékét tartották ellenőrzésük alatt a partizánok. Néha könnyű hadosztályokat, ezredeket s egyéb egységeket — elszakítva magasabb-

Alakulat	Partizáncsoportok ellen bevetve	Hely, időpont	Menetben megtett út a Donig
III. hadtestközvetlenek	—	—	450 ill. 300 km (harcolva)
6. könnyű hadosztály	az egész könnyű hadosztály	1942. máj. 13—31. Szeregyina Buda, Jampol, Csimelj	1200—1300 km (harcolva)
7. könnyű hadosztály	—	—	450 km (harcolva)
9. könnyű hadosztály	—	—	350 km (harcolva)
IV. hadtestközvetlenek	IV. utászzászlóalj IV. vegyiharc szd. IV. gázmentesítő szd.	1942. máj. 23. június 8. Putyivl és környéke	550 km (harcolva)
10. könnyű hadosztály	egy zászlóalj	1942. június 8. Rjecsica	1000 km
12. könnyű hadosztály	38/1. zászlóalj	1942. július 10—15. Glukov és környéke	1000 km
13. könnyű hadosztály	31. gyalogezred 13/11. tüzéroszt.	1942. július 24—30. Szeregyina Buda és környéke	950 km ill. 1100 km
VII. hadtest közvetlenek	—	—	300 km
19. könnyű hadosztály	egy zászlóalj + lovasszázada	1942. július 8. Gorodiscse, Ignatovka, Csusikovo	300 km
20. könnyű hadosztály	—	—	300 km
23. könnyű hadosztály	—	—	300 km
2. HDS.-közvetlenek (I. szállítási lépcső.)	—	—	1000 km
2. HDS.-közvetlenek (II. és III. száll. lépcső)	—	—	300 km
1. páncéloshadosztály láncetalpas járművei	—	—	300 km
1. páncéloshadosztály és 2. HDS.-közvetlenek gk. oszlopai	—	—	1700—1800 km

parancsnokságaiktól — irányítottak ide. A harcra vetett magyar csapatok a partizán-erők szokatlan harcmodora következtében néha igen súlyos veszteségeket szenvedtek. Példa rá a IV. utászzászlóalj esete.

c) Az ellátás akadozása

A csapatok ellátását a hosszú menetek alatt részben a gomeli, csernyigovi, nyezsini, konotopi, glukovi, lgovi német és részben a Kurszkba kikerülő központi magyar

ellátó szervekre — többek között a 103. és 109. számú ellátó oszlopra — alapozták. Mind az élelmezés, mind az üzemanyagellátás terén nagy kiesések történtek, ahogy Dénes Jenő századosnak, a 19. könnyű hadosztály gépvontatású légvédelmi gépágyús ütegparancsnokának jelentésében is olvashatjuk: „Volt például zászlóalj, amelyik, tisztjei bemondása szerint 8 napig nem látott kenyeret, lovai lótapot, s üzemanyag terén: például az én légvédelmi gépágyús ütegem már 7 napig állt tehetetlenül Sztarij Oszkol és Repjevka között egyenként felfűzve és úton üzemanyaghiány miatt.”¹¹⁹

d) *Rossz útviszonyok és időjárás*

A keleti hadszíntér fenti alcímében jelzett „sajátosságai” a szovjet és német csapatok mozgását is erősen gátolták. A lánctalpas járműveket nélkülöző, kevés közlekedési járművel rendelkező seregtestnél, mint amilyen a 2. magyar hadsereg volt, különösen nagy szerepet játszottak felvonulásában. A 2. magyar hadsereg meglévő műszaki, vasútépítő, munkás alegységei, valamint hadihídoszlopai nem kerültek ki idejében a hadműveleti területre. A német hadvezetés ugyanis, saját csapataik akadálymentes felvonulásához, gyakran rendelte el ezeket a 2. magyar hadseregtől.¹²⁰

A 2. magyar hadsereg gyalogos magasabbegységei hol sár-, hol homoktengerben, gyakran kerülő, vagy mellékútvonalakra kényszerülve tették meg a hosszú gyalogmeneteket.

A már a felvonulásuk alatt kimerült, elcsigázott magyar csapatok azonnal védelmi állásba rendeltettek a Donnál. A 9 könnyű és 1 páncélos hadosztály közül 6-nak kellett részt vennie a július 18-ától folytatott és szeptember 15-éig tartó ún. hídfőcsatákban.

A szeptember 20-án kelt főszállásmesteri jelentés szerint 17 851 fős véres veszteséget szenvedett a 2. magyar hadsereg.¹²¹ Mivel a jelentés nem végleges adatokat közölt — erre utalás is történt az irat végén — a teljes veszteség kb. 20—25 ezer fős lehetett. A személyi állomány lecsökkenése mellett súlyos anyagi veszteségeket is szenvedett a magyar seregtest.

Петер Сабо

ТРАНСПОРТИРОВКА 2-ОЙ ВЕНГЕРСКОЙ АРМИИ НА УКРАИНУ
И ЕЁ ПРОДВИЖЕНИЕ К ГОДУ

(Резюме)

Самая крупная перевозка войск в истории венгерской королевской гонведской армии и одно из самых напряженных передвижений войск проходили в период с начала апреля по конец августа 1942 года. Эти перемещения войск связаны с историей 2-ой венгерской армии, брошенной по требованию немецкого командования в перации 1942 года на восточном театре военных действий.

Венгерский корпус (9 легких и 1 танковая дивизия) был всего лишь одним из нескольких оперативных соединений, которые проделав несколько сот километров весной и летом 1942 года, попали на советско—немецкий фронт. Кроме этого для восполнения немецких дивизий, обескровленных в боях 1941 года, на этот рубеж фронта были доставлены еще 17 немецких и 14 союзных дивизий. Однако трудности, сопровождавшие транспортировки на восточном ТВД, — недостаточность железнодорожных линий и постоянная опасность партизанских налетов — лишили новое пополнение возможности того, чтобы оно в необходимое время и в полном численном составе могло выступить для участия в летних операциях.

Перевозка 2-й венгерской армии проводилась в трех этапах. Однако вследствие трудностей

119 Уо. 4. fasc. 8. sz. naplómelléklet.

120 Уо. 5. fasc. 186. és 192. sz. naplómellékletek.

121 Уо. 7: fasc. sz. n. Véres veszteség = elesett, megsebesült, eltűnt:

транспортировки по советской территории она затянулась и длилась более трех месяцев. С другой стороны, причиной затягивания переброски войск было то, что немецкое военное руководство в начальной стадии наступления, начатого в конце июня 1942 года, намеревалось ввести в операции лишь небольшое количество союзных частей. Основную часть войск союзников предназначали для заполнения донского рубежа фронта протяженностью примерно 500 км, который немцы намеревались достичь в результате предполагаемого успешного наступления и продвижения вперед. В противоположность этому они, естественным образом, пытались как можно скорее решить задачу транспортировки немецких соединений.

В конце концов из 2-ой венгерской армии лишь один корпус и несколько армейских частей приняли участие в продвижении к Курску в июне 1942 года вместо двух армейских корпусов, как на это предположительно надеялось немецкое руководство.

Венгерским воинским частям в ходе их продвижения к Дону пришлось преодолевать такие трудности, ослаблявшие их физическое состояние, с которыми, как правило, встречались во второй мировой войне все союзнические войска, прибывавшие на восточных фронт, а именно, долгие и утомительные марши, суровые погодные условия и задержки в снабжении. Кроме того немецкое военное руководство часто бросало их на борьбу с более или менее крупными партизанскими отрядами.

Статья ставит своей задачей показать, насколько, с одной стороны, обессиленным в предшествовавших боях, а с другой стороны, измученным долгими переходами венгерский корпус прибыл к Дону, где ему предстояло выполнить задачу, намного превышавшую его силы.

Péter Szabó

DIE AUSFUHR DER ZWEITEN UNGARISCHEN ARMEE NACH UKRAINE UND IHR VORSTOß AN DEN DON

Resümee

In der Geschichte der ungarischen königlichen Honved kam es zum größten Truppentransport und zu einer der meist anstrengenden Truppenbewegungen zwischen dem Anfang April und Ende August. Sie sind mit der Geschichte der zweiten ungarischen Armee verbundet, die auf deutsche Forderung in die Kampfoperationen von 1942 auf dem östlichen Kriegsschauplatz eingesetzt wurden.

Der ungarische Heereskörper (neun leichte und eine Panzerdivision) war nur eine von den höheren Kriegsoperationseinheiten, die im Frühling und Sommer 1942 nach der Zurücklegung von Hunderten von Kilometern in der sovjetisch—deutschen Front angekommen sind. Außer ihm wurden noch 17 deutsche und 14 alliierte Divisionen ausgeführt um die sich in den Gefechten von 1941 abgekämpften deutschen Divisionen zu ersetzen. Die Transportschwierigkeiten — wenige Eisenbahnlinien und die ständige Partisanengefahr — auf dem östlichen Kriegsschauplatz ermöglichten aber nicht, daß sie bei den Kriegsoperationen im Sommer zur rechten Zeit und in vollem Stand zur Verfügung stehen.

Die Ausfuhr der zweiten ungarischen Armee in drei Phasen ist sich einerseits wegen der Transportschwierigkeiten auf dem sovjetischen Gebiet über drei Monaten hinausgezogen. Andererseits geschah es wegen der Absicht der deutschen Heeresführung, die in der Anfangsphase des Angriffs am Ende Juni 1942 mit der Teilnahme nur von wenigen alliierten Verbänden gerechnet hat. Die meisten waren für die Ausfüllung des nach einem vorausgesetzten erfolgreichen Vorstoß erworbenen etwa 500 km langen Frontabschnitts am Don bestimmt. Dagegen versuchte die deutsche Heeresführung die Ausfuhr der deutschen höheren Einheiten verständlicherweise so schnell wie möglich durchzuführen.

Schließlich nahmen nur eine Division und einige Einheiten der zweiten ungarischen Armee am Vorstoß bei Kursk im Juni teil, statt der von der deutschen Führung vermutlich gehofften zwei Divisionen.

Während des Vorstoßes an den Don hatten die ungarischen Verbände mit allen, den Kräftezustand schwächende Umständen zu kämpfen, die den in der östlichen Front ankommenden alliierten höheren Einheiten im zweiten Weltkrieg beschieden waren; nämlich die langen und anstrengenden Märsche, die Unbilder der Witterung und die Stockung der Versorgung. Außerdem wurden diese Einheiten von der deutschen Heeresführung oft gegen kleineren oder größeren Partisanentruppen eingesetzt.

Die Studie wollte darstellen, daß es ein einerseits sehr abgekämpfter andererseits von den langen Märschen abgequälter ungarischer Heereskörper war, die an den Don ankam, wo eine seine Kräfte weit übersteigende Aufgabe bevor ihm stand.